

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

Факультет правничих наук

Києво-Могилянська школа врядування імені Андрія Мелешевича

**«СТІЙКІСТЬ ЕКОСИСТЕМИ СУПІЛЬНОГО ВРЯДУВАННЯ:
ПОЛІТИКА ТА КОМУНІКАЦІЇ»**

Збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих учених

Київ
НаУКМА
2024

УДК 351/354

С 80

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету правничих наук
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
(протокол № 12 від 28 жовтня 2024 року)

С 80 **Стійкість** екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації :
збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих учених / наук. ред. Г. Л.
Рябцева, Н. А. Малиш. Київ : НаУКМА, 2024. 92 с.

ISBN 978-617-7668-70-0

До збірника увійшли вибрані праці студентів, аспірантів і молодих учених – учасників Другої міжнародної науково-практичної конференції «Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації» (26 червня 2024 р., Київ, Україна), яку щорічно організує та проводить Києво-Могилянська школа врядування імені Андрія Мелешевича Національного університету «Києво-Могилянська академія» у співпраці з кафедрами адміністративного права і права місцевого самоврядування Ягеллонського університету в Кракові (Польща), кафедрою державного управління та менеджменту Університету Бабеш Болай (Румунія) та академічним департаментом державного управління і політичних наук Клайпедського університету (Литва).

УДК 351/354

ISBN 978-617-7668-70-0 (електронне видання)

© НаУКМА, 2024

ЗМІСТ

ДО ЧИТАЧА	5
Остап Басараб.....	6
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ІСНУВАННЯ РИЗИКІВ ЩОДО ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ	6
Віктор Батіг.....	11
ЕЛЕКТРОННЕ ВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ЦИФРОВИЙ УРЯД, ТРАНСФОРМАЦІЙНІ РИЗИКИ, ТРЕНДИ РОЗВИТКУ	11
Іванна Бурдун	14
УКРАЇНСЬКО-ЕСТОНСЬКИЙ ОБМІН ТЕХНОЛОГІЯМИ ЦИФРОВОГО ВРЯДУВАННЯ	14
Анжеліка Варенбуд	21
ВИКЛИКИ ТА РИЗИКИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	21
Марія Власова	25
ЕНЕРГЕТИЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ: РИЗИКИ ТА ЗАГРОЗИ РОЗВИТКУ	25
Анастасія Гладких.....	30
ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ	31
Уляна Грабовська.....	33
ЕНЕРГЕТИЧНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ: НЕОБХІДНІСТЬ ТА МОЖЛИВІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ	33
Anna Huhniak	37
AN ECOSYSTEM OF CULTURAL AND CREATIVE INDUSTRIES AS PART OF THE EUROPEAN ECONOMY	37
Денис Копилов	40
ЦИФРОВІЗАЦІЯ В ОРГАНАХ ПУБЛІЧНОГО ВЛАДИ В УКРАЇНІ	40
Roman Lysenko	44
STRATEGIC APPROACHES TO OPTIMIZING DIGITAL SERVICE DELIVERY	44
Сергій Литвиненко	47

ВИКЛИКИ ТА ЗАХОДИ ЇХ ПОДОЛАННЯ ДЛЯ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	47
Михайло Любашевський	51
РИЗИКИ У СФЕРІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ ТА ШЛЯХИ ЇХ МІНІМІЗАЦІЇ..	51
Кирило Марахов.....	55
РИЗИКИ ІГНОРУВАННЯ ТА ВІДСУТНОСТІ РОЗРОБКИ СЛАНЦЕВОГО ГАЗУ В УКРАЇНІ.....	55
Софія Маркосян	58
ВПЛИВ ГРОМАДСЬКОГО АКТИВІЗМУ НА ХІД РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	58
Дар`я Писаренко.....	63
ПОЛІТИКА ВЛАДИ ТА РОЛЬ ГРОМАДСЬКОСТІ У ПРОЦЕСІ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВETERANІВ/ВETERANOK В УКРАЇНІ	63
Анастасія Прохоренко.....	70
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО – ВИСТАВКОВОГО ЦЕНТРУ МУЗЕЮ МАЙДАНУ В УМОВАХ ВІЙНИ	70
Олександр Синицький	75
СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ МІСЦЕВИМ РОЗВИТКОМ В УМОВАХ ВІЙНИ	75
Дарія Філіпова	79
ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ НА РОЗВИТОК ЦИФРОВОГО УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	79
Дар`я Шульга.....	84
ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ДЛЯ СТАЛОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИЗМУ ПІСЛЯ ВІЙНИ	84
Ілля Яновський.....	87
ЗАБРУДНЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК РИЗИК ДЛЯ БЕЗПЕКИ ДОВКІЛЛЯ.....	87

ДО ЧИТАЧА

Міжнародну науково-практичну конференцію щорічно організує та проводить Києво-Могилянська школа врядування імені Андрія Мелешевича Національного університету «Києво-Могилянська академія» у співпраці з кафедрами адміністративного права і права місцевого самоврядування Ягеллонського університету в Кракові (Польща), кафедрою державного управління та менеджменту Університету Бабеш Болай (Румунія) та академічним департаментом державного управління і політичних наук Клайпедського університету (Литва). У 2024 році вона має назву «Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації».

Основною метою конференції є створення форуму для обговорення актуальних питань суспільного врядування, стійкості екосистеми, комунікацій, цифровізації, вироблення державної політики та політики місцевого самоврядування з урахуванням нових викликів країн ЄС та України, вирішення проблем, актуальних для України у воєнний період та в умовах повоєнного відновлення, а також розроблення рекомендацій із підвищення ефективності діяльності органів державної влади й місцевого самоврядування.

Наведені у збірнику праці є стислим викладенням результатів досліджень студентів, аспірантів і молодих учених, які брали участь у конференції. Їх присвячено вирішенню проблем, що виникли до й після початку війни в Україні в соціальній, аграрній, екологічній, енергетичній, освітній, туристичній сферах. Зокрема, проаналізовано тенденції розвитку енергетичного ринку, питання енергетичної децентралізації в Україні, тенденції розвитку освіти, національно-патріотичного виховання молоді, виклики для військової обласної адміністрації в умовах воєнного стану, проблеми розвитку культурних і креативних індустрій, ризики у сфері видобутку сланцевого газу, у сфері цифровізації освіти, вплив громадського активізму на хід російсько-української війни, стратегічне управління місцевим розвитком, ризики для безпеки довкілля тощо.

ОСТАП БАСАРАБ

студент 4-го курсу освітньої програми «Право», НаУКМА

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ІСНУВАННЯ РИЗИКІВ ЩОДО ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Ключові слова: права людини, політична нестабільність, ризики, порушення прав, захист прав, свобода.

Мета дослідження. Виявити ризики, що виникають при встановленні диктаторського режиму в країні й узурпація влади, які призводять до порушення прав людини.

Виклад основного матеріалу. З квітня 1975 року до січня 1979 року народ Камбоджі переніс грубі і масові порушення прав людини своїм власним урядом – найжорстокіші порушення з часів Другої світової війни. Це був період Демократичної Кампучії або Червоних Кхмерів, які скинули підтримуваний США уряд. У цей період приблизно 20% населення країни (1,5 млн) загинули в результаті свавільних вбивств, голоду, захворювань – наслідків політики уряду Червоних Кхмерів, який насаджував масові переселення, насильницьку працю, переслідував ворогів революції тощо. За ці злочини новим урядом не було заарештовано жодного кхмерівця. Керівники втекли до сусіднього Таїланду і продовжили там партизанську війну проти пров'єтнамського комуністичного уряду, інші «розчинились» серед населення Камбоджі. Лише в останні десятиліття намітився певний прогрес у притягненні їх до відповідальності, зокрема, були створені Надзвичайні палати в судах Камбоджі.

Аналізуючи ризики, можна зазначити, що до порушення прав людини може призвести встановлення диктаторського режиму в країні та узурпація влади, політичні ігри тощо. Наголосимо на таких порушених прав людини:

1) Право на життя, воно гарантується статтею 3 Загальної декларації прав людини [1], також гарантується Міжнародним пактом про громадянські та

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

політичні прав, так, частина 1 статті 6 вище вказаного Пакту передбачає, що право на життя є невід'ємне право кожної людини. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя.

2) Право на свободу і особисту недоторканість: Грубе порушення цих прав включали масові арешти, затримання, тортури і виселення. У даному випадку варто згадати статтю 5 Конвенції з про захист прав людини [2]: «1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

а) законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом;

б) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом;

в) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;

г) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу;

д) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;

е) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції» [2].

Разом з тим, у статті 5 Конвенції з прав людини розглядається питання захисту фізичної свободи а також захисту від довільного арешту або затримання. Варто зазначити, що особа не може відмовитись від прав, які гарантовані їй у

статті 5. Іншими словами, навіть якщо особа сама здається на ласку властей і висловлює згоду на подальше ув'язнення, таке ув'язнення може бути незаконним та порушувати статтю 5.

Практика Суду свідчить, що питання про те, чи особу було позбавлено свободи з порушенням статті 5, має вирішуватись у кожній справі окремо з урахуванням усіх обставин. Так, є декілька цікавих кейсів у справах:

Енгель та інші проти Нідерландів від 1976 [3], Суд ухвалив рішення про те, що необхідність проживання військовослужбовців у казармах не суперечить статті 5, тому що таке обмеження «не виходить за рамки звичайної військової служби».

У той же час подібні обмеження по відношенню до цивільних осіб є неприйнятними. У справі Гуццарді проти Італії від 1980 [4], Суд ухвалив рішення про те, що особа, яка була вимушена залишатися на невеликому острові й була обмежена у кількості та різновиді контактів із суспільством, може вважатися такою, яку позбавлено свободи.

У справі Де Вільде, Оомс та Версіп проти Бельгії від 1971 [5], вказав наступне: право на свободу в «демократичному суспільстві» за змістом Конвенції є настільки важливим, що особа не може бути позбавленою захисту з боку Конвенції на єдиній підставі – якщо вона добровільно зголосилася на позбавлення волі.

Тому, у даних справах так само зазначається і про право на справедливий суд: Уряд Червоних Кхмерів установив систему безсудових вбивств і безсудових вироків, порушуючи принцип справедливого суду.

4) Заборона на примусові переселення та дискримінацію: Уряд Червоних Кхмерів насаджував масові переселення, часто з супроводом насильства, та переслідував певні етнічні та соціальні групи.

5) Заборона на насильницьку працю: Багато людей були змушені до примусової праці та інших форм насильства.

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

На мою думку, складно сказати, що у даній ситуації був саме геноцид, оскільки метою не було винищення релігійної чи етнічної групи, а основний фокус робився саме на політичний стан, проте враховуючи кількість жертв та те, що особи каралися без належного судового процесу, то можна все ж таки сказати про присутність елементів геноциду. Тому, варто звернутись до статті II Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього [6]: у даній Конвенції під геноцидом розуміються наступні дії, чинені з наміром знищити, цілком чи частково, яку-небудь національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку:

а) убивство членів такої групи; (що загалом частково підпадає під опис фабули, оскільки був присутній голод, який загалом не обирав якого ти політичного погляду людина);

б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розладу членам такої групи;

в) навмисне створення для якої-небудь групи таких життєвих умов, що розраховані на повне чи часткове фізичне знищення її; (тут варто наголосити про примусову працю та голод, який так само створював неможливі умови для життя;

г) міри, розраховані на запобігання дітородінню в середовищі такої групи; (з умови були відсутні, проте, якщо поглиблюватись у ситуацію, на мою думку, що створення голоду є одним із чинників який заважає дітородінню)

д) насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу. (з умови були відсутні).

Висновки. Отже, ризиків існує чимало, як ми бачимо, виходячи із порушених прав людини вище. Для того щоб запобігати виникненню таких ситуацій варто кожному громадянину відчувати відповідальність, приходити на вибори активно брати участь у житті держави. Зазначу такі пункти:

1) Участь у громадянському житті: Активна участь у громадських організаціях, політичних партіях, а також у громадянських обговореннях та

дебатах, сприяє зміцненню демократії та перешкоджає концентрації влади в руках однієї особи чи групи.

2) Інформованість та освіченість: Громадяни повинні бути освіченими та інформованими про політичні процеси, права та обов'язки. Це допомагає уникнути маніпуляцій та пропаганди, які можуть служити інтересам диктаторських режимів.

3) Захист прав і свобод: Громадяни повинні активно відстоювати свої права і свободи, включаючи свободу слова, свободу зібрань, право на справедливий суд, та інші громадянські свободи. Це можна робити через участь у громадських акціях, петиціях, та інших формах мирного протесту.

4) Міжнародна співпраця: Громадяни можуть співпрацювати з громадянами інших країн та міжнародними організаціями для забезпечення міжнародного тиску на авторитарні режими та захисту прав людини.

5) Голосування та участь у виборчих процесах: Голосування на виборах та участь у демократичних процесах є основними способами вираження волі громадян. Важливо активно використовувати ці можливості для вибору представників, які відповідають цінностям демократії та правам людини.

Отже, байдужість громадян до своєї держави у конкретний момент спричиняє дуже серйозні ризики для великої кількості поколінь, найкращим прикладом цього сьогодні є ситуація в країні-терористці – росії.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини (рос/укр) : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 26.04.2024).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 26.04.2024).

3. European Court of Human Rights. Engel and others v. the Netherlands. 08.06.1976 р. STRASBOURG. 8 juin 1976. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-62037%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-62037%22]})

4. European Court of Human Rights. CASE OF GUZZARDI v. ITALY. STRASBOURG. 6 November 1980. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57498%22%5D%7D>

5. European Court of Human Rights. Eur. Court H.R., De Wilde, Ooms and Versyp Cases («Vagrancy» Cases), judgment of 18 November 1970 (Question of procedure). 18.06.1971 p. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57606%22%5D%7D>

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 26.04.2024).

ВІКТОР БАГІГ

студент третього курсу освітньої програми
«Суспільне і приватне врядування», НаУКМА

ЕЛЕКТРОННЕ ВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ЦИФРОВИЙ УРЯД, ТРАНСФОРМАЦІЙНІ РИЗИКИ, ТРЕНДИ РОЗВИТКУ

Ключові слова: цифровий уряд, електронне врядування, кібербезпека, захист персональних даних, ризики, тренди.

Мета дослідження полягає у виявленні та аналізі ризиків, які супроводжують процеси впровадження та експлуатації цифрового уряду.

Виклад основного матеріалу.

«Цифровий уряд» означає використання цифрових технологій як інтегрованої частини урядових стратегій. Він ґрунтується на використанні цифрової екосистеми країни для залучення урядових суб'єктів, неурядових організацій, бізнесу, громадянського суспільства та приватних осіб для підтримки виробництва та доступу до даних, послуг і контенту через взаємодію з урядом. Цифровий уряд поділяється на три категорії систем, які використовуються для управління внутрішніми системами та процесами, надання державних послуг та взаємодії із зацікавленими сторонами» [1].

Електронне врядування трансформує підходи держави до управління та надання послуг, впроваджуючи інформаційні технології для підвищення ефективності, прозорості та доступності. Водночас, ця технологічна трансформація супроводжується значними ризиками, які потребують ретельного аналізу та управління.

Одним із ключових аспектів у сфері електронного врядування є захист персональних даних. Регулювання, такі як General Data Protection Regulation (GDPR), встановлюють строгі вимоги до обробки персональних даних, включаючи право на приватність за замовчуванням та право на забуття. Однак, у сфері електронного врядування, де обробка даних є масштабною та комплексною, існує ризик невідповідного зберігання та використання даних, що може призвести до порушень приватності. Оцінка впливу на захист даних (DPIA) є обов'язковою для систем, які потенційно можуть викликати високий ризик для прав і свобод осіб. Така оцінка допомагає ідентифікувати та мінімізувати ризики при проектуванні та впровадженні нових технологій. Проте, викликом є забезпечення компетентності та об'єктивності DPIA, особливо у контексті швидкого технологічного розвитку [2].

Захист цифрового середовища від несанкціонованого доступу та зловживань є критично важливим. Ризики кібербезпеки включають вразливість до атак, які можуть призвести до втрати або спотворення критичних даних. Належні контрольні механізми, такі як удосконалення платформ, архітектура мережі, та моніторинг безпеки, є обов'язковими для забезпечення конфіденційності та цілісності систем. Дотримання законодавчих та регуляторних вимог є іншим важливим аспектом. Електронне врядування має відповідати різноманітним технологічним, секторальним законам та регуляціям. Невідповідність може призвести до юридичних наслідків та втрати довіри громадськості [2].

Ризик зриву операцій або недоступності послуг через високу залежність від технологій вимагає розробки та імплементації ефективних планів бізнес-

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

континуїтету та кіберстійкості. Кризове управління та відновлення після інцидентів є критичними для забезпечення безперебійної роботи електронного врядування [3].

У контексті електронного врядування, значна кількість ризиків уже визначена і врегульована через такі законодавчі акти, як General Data Protection Regulation (GDPR), які встановлюють високі стандарти захисту даних і кібербезпеки. Однак, глобальна неоднорідність у дотриманні та впровадженні цих правил є очевидною. Високий рівень дотримання стандартів кібербезпеки та захисту даних, як правило, спостерігається в країнах з високим рівнем добробуту, де існують ресурси та технологічна інфраструктура для ефективного впровадження цих правил.

Проте, багато країн, особливо ті, що розвиваються, все ще зіштовхуються з викликами, пов'язаними з недостатньою технологічною інфраструктурою, обмеженим доступом до ресурсів та відсутністю строгих регуляторних рамок, що стосуються захисту даних та кібербезпеки. Це створює розрив у глобальних стандартах безпеки і приватності, підвищуючи ризики не тільки для внутрішніх користувачів, але і для міжнародної взаємодії.

Для забезпечення більшої універсальності та безпеки, важливо розширити впровадження регуляцій у всіх країнах незалежно від рівня їхнього добробуту. Також потрібно просувати глобальне співробітництво для створення спільних стандартів і практик в області кібербезпеки та захисту даних.

Крім того, нові технологічні тренди, такі як штучний інтелект та блокчейн, представляють нові виклики і можливості для регуляції. Розвиток регуляторних рамок, які враховують ці нові технології, є критично важливим для забезпечення безпеки, прозорості та довіри в контексті електронного врядування. Потреба у стандартизації та юридичній ясності використання цих технологій стає все більш актуальною, оскільки вони починають інтегруватися в основні аспекти суспільного та економічного життя. Такий підхід дозволить забезпечити не

тільки захист даних і приватності, але й сприятиме інноваційному розвитку та технологічній інтеграції на глобальному рівні.

Висновки. Електронне врядування відкриває нові можливості для підвищення ефективності, доступності та прозорості управлінських процесів, водночас вносячи значні виклики, пов'язані з кібербезпекою, захистом персональних даних та регуляторним дотриманням. Регуляції, такі як GDPR, задають високі стандарти для обробки даних, проте їхня ефективність обмежена відсутністю глобальної універсальності та однаковим дотриманням в усіх країнах.

Успіх цифрового врядування залежить від спроможності країн розвивати технологічну інфраструктуру та законодавчі бази, що зможуть захистити громадян та підтримати довіру до уряду. Це включає розширення впровадження міжнародно визнаних регуляцій та практик в області кібербезпеки та захисту даних, а також адаптацію до нових технологій, таких як штучний інтелект і блокчейн.

Список використаних джерел

1. Scholl H. J. Digital Government. Digital Government: Research and Practice. 2020. Vol. 1, №. 1. P. 1–12. URL: <https://doi.org/10.1145/3352682> (date of access: 23.04.2024).
2. The GDPR and Cybersecurity – CrowdStrike. crowdstrike.com. URL: <https://www.crowdstrike.com/cybersecurity-101/data-security/general-data-protection-regulation-gdpr/> (date of access: 23.04.2024)
3. Addressing the Digital Divide | UN-Habitat. UN-Habitat – A Better Urban Future. UN-Habitat. URL: <https://unhabitat.org/programme/legacy/people-centered-smart-cities/addressing-the-digital-divide> (date of access: 23.04.2024).

ІВАННА БУРДУН

студентка другого курсу освітньої програми
«Суспільне і приватне врядування», НаУКМА

**УКРАЇНСЬКО-ЕСТОНСЬКИЙ ОБМІН ТЕХНОЛОГІЯМИ
ЦИФРОВОГО ВРЯДУВАННЯ**

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

Мета дослідження: з'ясувати чи змінилась динаміка співпраці України та Естонії у сфері цифрового управління за останні 10 років.

Ключові слова: цифрове управління, Україна, Естонія, реформи, Дія.

Виклад основного матеріалу. Цифрове управління виявилось корисним у виконанні адміністративних завдань уряду. Е-врядування є не лише ефективним, а й демократичним, тобто забезпечує прозорість і підвищує довіру громадян до уряду [11]. Помітна кількість країн по всьому світу переходять на цифрове управління, що особливо актуально після пандемії COVID-19. Однак кожна країна рухається до цифрової утопії у власному темпі та з власних причин. На глобальному рівні, інновації знаходяться в руках маленької балтійської країни: звичайно, найбільш цифровою нацією протягом багатьох років була Естонія [12]. Але яку роль в цьому «рейтингу» займає Україна та чи Естонія досі зберігає першість в цифровому управлінні? Гіпотеза, яка лежить в основі цієї роботи, наступна: українські цифрові рішення у сфері е-врядування цікаві європейцям, у тому числі просунутим естонцям, не лише завдяки технологічному процесу України, а й завдяки цінностям, які за собою несуть ці рішення.

Провівши дослідження історії цифрового врядування в Україні, було з'ясовано механізм ефективного запуску е-управління в державі. Коли мова заходить про те, що необхідно для здійснення ефективних реформ електронного урядування, перша думка – це, звичайно, ресурси, як фінансові, так і людські. Країни з кращою економікою загалом краще справляються з електронним урядуванням. Однак, якби це було єдиним важливим фактором, кожна країна з високим ВВП була б абсолютно цифровою і це не так, як, наприклад, показує Німеччина [1]. З огляду на подібний спосіб мислення, Україна точно не багата за стандартами ЄС, але цифровізація України суттєвіша за ту ж німецьку [8]. Тоді гіпотеза «високе ВВП – краща цифровізація» неправильна. Крім фінансових ресурсів, має бути ще щось важливе для ефективних реформ електронного урядування. Передусім, має бути проблема. Ключем до реалізації конкретного

рішення є висвітлення конкретної проблеми. Беручи приклад Німеччини, перехід до цифрової ефективності відбувається повільно, хоча з економікою все гаразд. З точки зору оглядача, Німеччина не вважає свою паперову бюрократію великою проблемою, яку потрібно негайно вирішити, що можна сприйняти як брак жаги до змін. Як зазначає В. Брусиловський [2], без творчої свободи, або жаги до змін, нічого не можна зробити. Люди висловлюватимуть нові ідеї, якщо відчуватимуть, що їх почують. Коли хороші рішення впроваджуються, не замислюючись про те, чи дозволяє статус або досвід людини приймати ці рішення, це створює здорове середовище для реформування суспільства.

На прикладі Революції гідності можна побачити, як у 2015 році новий уряд прийняв Реанімаційний пакет реформ. Він був би неможливим, якби при владі стояв попередній режим без свободи слова та самовираження. Таким чином, коли у 2019 році було утворено Міністерство цифрової трансформації України, цінності, на яких воно будувалося, були вже загально суспільними. Була змінена культура сприйняття: від ієрархічних, лише паперових реєстрів, що лишилися з часів Радянського Союзу, Україна перейшла до цифрового, мобільного підходу до своїх документів. Культурна зміна була повсюдною: спілкування з державою стало і легшим, і доступнішим. Саме зміну культури В. Брусиловський називає ключовим фактором успіху України. Коли Україна дала свободу волі своїм найвидатнішим умам, як під час Революції чи заснування Міністерства цифрової трансформації, вона дозволила реформам стати реальністю. На прикладі України доволі легко прослідкувати фактори, необхідні для досягнення належного цифрового управління. Виявлено *проблему* – радянську бюрократію без прозорості та демократії. Потім була демонстрація *жаги до змін*, Революція Гідності. А коли була встановлена *свобода виконавчої влади*, тобто нові люди в уряді, то почали відбуватися реформи, в тому числі і в цифровій сфері. Потім, звичайно, фігурує потреба в ресурсах, як фінансових, так і людських. В обох випадках ЄС зміг допомогти Україні. Країна зі схожим минулим, але з дуже

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

різними результатами була найкращим джерелом допомоги для цього завдання – так почалася співпраця між Естонією та Україною.

Співпраця розпочалася у 2016 році в рамках спільного проекту під назвою EGOV4UKRAINE, який фінансувався ЄС і здійснювався кількома державами ЄС, серед яких Естонія [5]. Проект тривав до 2021 року, його мета – «допомога українському уряду в розвитку електронного урядування шляхом створення, запуску та підтримки необхідних ІТ-рішень». Це було частиною реформи децентралізації в Україні для прозорості управління. Обмін розпочався з адаптації естонської системи X-ROAD: це сервіс для обміну даними, свого роду «хмара», яка дозволяє зберігати та обмінюватися важливою документацією між державними установами. Україна потребувала такої безпечної, всеохоплюючої системи, щоб розпочати оцифрування реєстрів, що є абсолютно необхідним для того, щоб почати надавати людям онлайн-послуги та створювати цифрові документи, що посвідчують особу. Минуло два роки, перш ніж Трембіта, український варіант X-ROAD, запрацювала по всій країні. Після кількох років роботи з естонськими фахівцями та ще декількох масштабних проектів з запуску цифрових технологій, Україна була готова створити щось своє – так, у 2019 році президент Зеленський анонсував, що з'явиться додаток під назвою Дія, що українською є аббревіатурою від «держава і я», і його пряма мета – поєднати владу та громадян на новому рівні. Концепція «держави в телефоні» унікальна; багато держав у світі мають веб-портали для доступу до державних послуг, але ніхто раніше не застосовував підхід, орієнтований на телефон. Україна пішла ще далі в інновації, прийнявши закон про те, що цифрові документи, що посвідчують особу, мають таку ж юридичну силу, як і їх фізичні копії. Дія та Трембіта є найкращими продуктами України. Таким чином, підхід, орієнтований на мобільні телефони, став спеціалізацією України у цифровому врядуванні.

В. Брусиловський зазначає, що в Європі є багато держав, які цікавляться Дією, бачать привабливість додатку електронного уряду та хотіли б його мати. У 2023 році було оголошено, що Естонія збирається запуснути власний

мобільний додаток для електронного уряду під назвою mRiik, який був побудований на основі українського мобільного додатку для е-врядування Дія. [6], [3]. Це вражаючий стрибок, враховуючи, що проект EGOV4UKRAINE завершився лише 2 роки тому, і зараз сторона засновника проекту створює величезний продукт, заснований на роботі свого «учня». mRiik, функціонально кажучи, не відрізняється від Дії; він створює запит до реєстрів для цифрових документів, що посвідчують особу, водночас надаючи державні послуги.

За словами заступника міністра цифрової трансформації Естонії Луукаса Ільвеса, Україна була однією з перших країн у світі, яка зробила якісний продукт у сфері мобільних державних сервісів [3]. Це перегукується з інтерв'ю керівника відділу розвитку цифрових послуг Міністерства цифрової трансформації Мстислава Баніка, який сказав, що Естонія досліджувала ринок і вирішила, що Україна є найкращим варіантом [9]. Він підтверджує, що Естонія не єдина країна, яка хоче приєднатися до ідеї «держави у вашому смартфоні». Незважаючи на те, що в Естонії оцифровано більше послуг, ніж в Україні, Луукас Ільвес розповідає, що додаток mRiik ще не оприлюднено, оскільки необхідне законодавство не прийнято. Цифровий паспорт не є дійсним документом в Естонії станом на 2023 рік. В Україні це не проблема, оскільки закони та винаходи здебільшого йшли рука в руку. В. Брусилівський високо оцінює нормативне законодавство щодо цифрової сфери в Україні, пояснюючи, що кожен винахід має починатися на правовому рівні – тому, якщо був зроблений прорив, значить, відповідний закон вже було створено. Це одна з відмінностей Естонії від України: ЄС має суворішу правову систему, а такі закони, як GDPR, обмежують розвиток ІТ-індустрії. Посилаючись на попередні висновки, можна сказати, що однією з причин, чому Україна пішла вперед там, де не змогла Естонія, є *свобода виконавчої влади*. Естонія, у свою чергу, значно просунулася в кібербезпеці, і хоча цілком можливо, що Україна покращиться в цій сфері через війну, цього ще не сталося [7]. Тому технологічно в Естонії не так вже й багато причин купувати продукцію України. І все ж, mRiik базується на Дії.

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

Отже, висновки цього дослідження є такими. Ключовими факторами впровадження належного цифрового управління є *визначення проблеми, демонстрація жаги до змін та свобода виконавчої влади*. Усі ці три речі об'єдналися, коли Україна створила Дію, додаток для електронного врядування та зв'язку з урядом. Особливістю України в цифровому управлінні став підхід, орієнтований на мобільні телефони. «Дія» – найуспішніший проект в Україні з питань електронного урядування, але він затребуваний не лише тому, що це гарне рішення. Дія – це *бренд*; Дія є прикладом успішного брендингу нації. Маркетинг допоміг Україні створити імідж прогресивної, цифрової нації, постачальника рішень. Під час війни кожен біженець чи ВПО все ще мав свій уряд на зв'язку через мобільний додаток, який ніколи не виходив з ладу [4]. Тому, якщо комусь довелося втекти з дому без документів, або якщо хтось втратив усі свої речі в руїнах, включно з документами, уряд був поруч із цими людьми, допомагаючи їм зменшити фактор бюрократичного стресу, оскільки цей документ був, згідно з законом, посвідченням особи. Це була демонстрація як ефективності додатку, так і міцності нації, яка відповідним чином рекламувалася: рішення не тільки перевірене та безпечне, без будь-яких витоків чи злому, воно також є людиноцентричним, де громадянин ставиться на перше місце як пріоритет. Дія – це бренд демократії, справедливості, протистояння кризам, *good governance*. Приємним бонусом є відповідна технологічна інновація.

Тому дослідження доводить таку гіпотезу: коли інші країни купують українські e-gov-рішення на кшталт «Дії», їм подобається не лише сам продукт, а й те, що за ним стоїть: імідж. І цей імідж полягає саме в європейських цінностях, ефективності, прозорості і свободі, якими так славляться українці. Естонія купила наш продукт не лише тому, що ми, за їхніми мірками, зараз найкращі на ринку цифрових послугах. Естонія лишається кращою за нас у цифровій сфері, але відбулась зміна динаміки: Естонія з продавця електронних послуг Україні стала також покупцем електронних послуг у України. Імідж, який

їм створює Дія, – це саме те, чого естонцям бракувало: вони недостатньо рекламували себе як найбільш цифрову чи прозору країну у світі, хоча й відповідають усім вимогам; натомість наявність мобільного додатку дозволяє їм використовувати всі речі, які Україна включає в пакет. Тепер естонці можуть реально побачити, що їхня влада насправді поруч із ними: у їхніх телефонах, а це саме те, що мала на меті назва «Дія»: держава і я.

Список використаних джерел

1. Гутьєррес А. Закриття цифрового розриву. Багаті країни роблять краще. Блог Всесвітнього банку. URL: <https://blogs.worldbank.org/voices/closing-digital-divide-rich-countries-are-doing-better> Дата звернення: 24.04.2024.
2. Керівник проекту «Підтримка Дії» ПРООН в Україні. Тут і далі: Усі зауваження Володимира Брусилівського взяті з особистої співбесіди, проведеної автором статті 24.01.2024. Інтерв'ю проведене Іванною Бурдун. 24.01.2024
3. Осіпова В. Українські айтівці оглянули кожний елемент. Як Естонія обрала «Дію» базою для mRiik, чи викладуть код застосунку в опенсорс і чому проєкт досі не запустили». dou.ua. URL: <https://dou.ua/lenta/interviews/luukas-ilves-mriik/> Дата звернення: 2.02.2024.
4. Бернард А., МакКвін Д. Електронне урядування та відключені: Як цифрове урядування може зв'язати громадян, не залишаючи відключених позаду? EY. URL: https://www.ey.com/en_it/government-public-sector/how-can-digital-government-connect-citizens-without-leaving-the-disconnected-behind Дата звернення: 14.04.2024.
5. E-GOV4UKRAINE. EU FOR DIGITAL. URL: <https://eufordigital.eu/uk/discover-eu/egov4ukraine/>. Дата звернення: 5.04.2024.
6. Естонське цифрове суспільство – E-Estonia. e-Estonia. URL: <https://e-estonia.com/story/> Дата звернення: 12.05.2024.
7. Естонія посідає п'яте місце в глобальному індексі кібербезпеки, Міжнародний телекомунікаційний союз (МТС). URL: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Pages/Estonia-ranks-fifth-in-the-global-cybersecurity-index.aspx> Дата звернення: 17.05.2024.
8. Звіти країн. Звіт про цифрове десятиліття 2023 року. Цифрова стратегія, Європейська комісія. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/country-reports-digital-decade-report-2023> Дата звернення: 20.05.2024.
9. Посканна О. Представник Мінцифри Банік: Після вторгнення РФ в Україну ми запускали послуги, які точно не були для нас очікуваними – «єДокумент», військові облігації, донати на армію. Gordonua. URL: <https://gordonua.com/ukr/publications/predstavnik-mncifri-bank-pslya-vtorgnennya-rf-v-ukranu-mi-zapuskali-poslugi-yak-tochno-ne-buli-dlya-nas-ochkuvanimi-ndash->

[dokument-vyskov-oblgac-donati-na-armyu-1657124.html](https://www.oecd-ilibrary.org/sites/510a82b5-en/index.html?itemId=/content/component/510a82b5-en) Дата звернення: 22.05.2024.

10. Розвиток цифрового урядування: Україна. OECD iLibrary. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/510a82b5-en/index.html?itemId=/content/component/510a82b5-en> Дата звернення: 24.05.2024.

11. Halachmi, A., Greiling D. Transparency, E-Government, and Accountability: Some Issues and Considerations. Public Performance & Management Review 36, no. 4 (2013): 562–84. <http://www.jstor.org/stable/23484740>.

12. Kniazieva, T., Kazanska, O., Orochovska, L., Tsymbalenko, Y. & Dergach, A. (2023). Analysis of the Impact of Digitalization on the Quality and Availability of Public Services in Ukraine – A Comparative Approach with Insights from Estonia. Statistics, Politics and Policy, 14(3), 375-398. <https://doi.org/10.1515/spp-2023-0012>

13. Path Towards E-Governance in Ukraine. E-Governance Academy. URL: https://ega.ee/success_story/path-towards-egovernance-ukraine/ Дата звернення: 24.01.2024.

14. Bolin, G., & Ståhlberg, P. «Mediating the Nation-State: Agency and The Media in Nation-Branding Campaigns». International Journal Of Communication, 9, 19. URL: <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/3557/1471> Дата звернення: 28.05.2024.

15. Trembita Data Exchange Solution in Ukraine. E-Governance Academy. URL: https://ega.ee/success_story/trembita-data-exchange-solution-in-ukraine/ Дата звернення: 28.05.2024.

АНЖЕЛІКА ВАРЕНБУД

студентка третього курсу освітньої програми
«Суспільне і приватне врядування», НаУКМА

ВИКЛИКИ ТА РИЗИКИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: аграрна сфера, війна, повоєнне відновлення, виклики, ризики.

Метою дослідження є проаналізувати існуючі виклики та ризики, які перешкоджають розвитку аграрного сектору України в умовах російсько-Української війни та визначити способи для їх запобігання та мінімізації.

Виклад основного матеріалу.

Щодня Україна змушена стикатися з новими ризиками, які виникають через російське повномасштабне вторгнення та наслідків, що випливають з цього. Тимчасово окуповані території, пошкоджена та замінована земля, блокування кордонів, обмеження морських шляхів, бойові дії на окремих територіях, пошкодження інфраструктури, зниження врожайності порівняно з 2021 роком створили багато проблем, які серйозно впливають на стан агробізнесу в країні.

Авжеж, основним ризиком для країни є втрата територій, на яких функціонувало та розвивалось сільськогосподарське виробництво. Наслідком такої проблеми є неминуча втрата виробництва, що є достатньо впливовим для країни. Взагалі, Україна завжди займала важливе місце у світовому аграрному секторі, що підтверджується даними Міністерства сільського господарства США за 2019-2020 роки [1]. Але, через повномасштабну війну, Україна втратила значну частину своєї території. За розрахунками Української природоохоронної групи, зона ризикового сільського господарства, де недоступні землі або неможливо провести посівну кампанію, становить 202600 кв.км, що складає близько 34% загальної площі суходолу України. Наразі 110053 кв.км оброблюваних земель перебувають у зоні ризикового сільського господарства, що складає понад 30% всіх оброблюваних земель в країні [2]. Через це, виробництво зернових культур зменшилося на 37% порівняно з 2021 роком і складає приблизно 53,9 млн тонн, а виробництво олійних культур зазнало скорочення на 24% і становить 17,5 млн тонн [3], [4].

Крім того, ще одним значним та впливовим ризиком є заміновані та пошкоджені поля. Тому що в таких обставинах, навіть при деокупації полів, проблема підвищення виробництва не вирішується, через неможливість проводити там вирощування врожаю.

Також, на жаль, війна завжди несе за собою ризики руйнування інфраструктури та зменшення робочої сили. І зараз, це великий виклик, з яким стикається країна. Під час масованих обстрілів, багато інфраструктури, яка

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

пов'язана з аграрним сектором руйнується, а саме: техніка, сховища для пшениці, пароплави, потяги для перевезень та чимало іншого. Через це, очевидно, виникають фінансові збитки, проблеми з перевезенням та зберіганням продукції, перенесенням строків виробництва та інші труднощі. І кожного дня є ризик втратити людей, які можуть загинути на фронті, або під час масованих ударів та обстрілів. Або багато людей зараз виїжджають з країни для того, щоб зберегти своє життя та бути в безпеці. Все це дуже скорочує обсяг дієздатної робочої сили, яка дуже важлива для аграрного бізнесу.

Зі скороченням виробництва, з'являється ще один неминучий ризик – зниження експорту. З початку війни обсяг експорту знизився, особливо, через блокування морських портів російськими військами та польсько-українського кордону через виникнення погіршених умов для польських фермерів. У 2022 році експорт зернових культур зменшився на 24%, до 38,4 млн тонн, олійних культур – на 7,9 млн тонн, рослинних олій – на 4,6 млн тонн. Однак, після 2 років війни були створені альтернативні маршрути через західні кордони й «зерновий коридор», що полегшує ситуацію та покращує результати. На жаль, додаткові обмеження на кордоні з Польщею ускладнюють ситуацію, бо це достатньо популярний та зручний шлях для постачання української пшениці. Але представники влади обох країн постійно проводять перемовини, та намагаються знайти компромісне рішення.

Проблеми з логістичними шляхами, та зменшення виробництва приводять до збільшення вартості виробництва, оскільки перевозити продукцію становиться набагато складніше та дорожче, конкуренція залишається, витрати на вирощування, виробництво збільшуються, а ще виникають додаткові витрати на відновлення інфраструктури, земель тощо. Через це, є ризик втрати малих фермерів та підприємств на ринку аграрного бізнесу, та зростання монополії.

Всі ці ризики достатньо впливові та небезпечні для розвитку аграрного бізнесу. Але є декілька способів, як їх мінімізувати. По-перше, знаходити нові технології та налагоджувати більше альтернативних логістичних шляхів.

Наприклад, Україна вже почала впроваджувати нові технології. З'явилися нові автоматизуючі механізми, GPS-навігації, які використовуються на полях. Вони відповідають за контроль над процесами, включаючи обробку землі, посів, та збір урожаю. Також використовуються дрони для визначення основних ділянок зі шкідниками та їх локальної обробки. Крім того, вони витрачають менше палива і допомагають підвищити врожайність. Безпілотники теж іноді використовують, як помічників. Вони спрощують процес збору врожаю та нагляд за тим, як довго його зберігають на полях. Використання цих технологій дозволяє штучно висушувати зерно, залишаючи його на полі до часу збору для транспортування [5]. Крім того, необхідним пунктом для концентрації є розглядання та впровадження найбільш прийнятних технологій для розмінування полів та відновлення ґрунтів. Як було згадано вище, Україна вже знайшла альтернативні логістичні шляхи, зараз потрібно зосередитись на тому, щоб запобігти конфліктів на кордоні з Польщею, налагодити робочі шляхи, створити й розвинути торговельні угоди.

Крім того, держава може виділити допоміжне фінансування для малого та середнього бізнесу, продумати програми для підтримки та стимулювання зростання обсягів виробництва, та зменшити податкові системи.

У додаток до цього, можна розробляти та просувати нові освітні програми для підвищення майбутньої робочої сили. Та продумати заходи для залучення та приваблення робочої сили з України та інших країн. Також, зараз багато процесів, які б раніше потребували людських ресурсів, замінюються цифровими технологіями, тому розглядання таких варіантів можуть бути гарною альтернативою.

Висновки. Отже, зараз Україна постійно стикається з викликами та ризиками, пов'язаними із російським вторгненням. Ці ризики призводять до значного зменшення виробництва, підвищення вартості виробництва, загрози втрати конкурентоспроможності на міжнародному ринку. Однак існують шляхи мінімізації цих ризиків. Впровадження новітніх технологій в аграрній сфері,

налагодження альтернативних логістичних шляхів та використання цифрових рішень можуть допомогти збільшити ефективність виробництва та знизити витрати. Попри виклики, Україна має потенціал подолати ці труднощі за умови належного планування, впровадження ефективних стратегій та співпраці з міжнародними партнерами.

Список використаних джерел

1. Процаликіна А. М., Петренко Т. С. Місце України на світовому ринку продукції АПК. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/11_2018/6.pdf
2. Майже третина українських полів може бути незасіяними або недоступними. UNCG. website URL: <https://uncg.org.ua/a-third-ua-crops/>
3. Рік війни в цифрах для агросектору. UCAB. website URL: https://www.ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/rik_viyni_v_tsifrakh_dlya_agrosektoru
4. Аграрний бізнес, металурги, ІТ, хімія та інші: як справи в гігантів української економіки. URL: <HTTPS://WWW.EPRAVDA.COM.UA/PUBLICATIONS/2022/06/6/687837/>
5. Успішна релокація бізнесу. Реалісти techno yizhak droneua kyivstar. website URL: <https://hub.kyivstar.ua/videocasts/realisty-techno-yizhak-drone-ua-kyivstar-uspishna-relokacziya-biznesu>

МАРІЯ ВЛАСОВА

студентка другого курсу освітньої програми
«Суспільне і приватне врядування», НаУКМА

ЕНЕРГЕТИЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ: РИЗИКИ ТА ЗАГРОЗИ РОЗИТКУ

Метою дослідження є проаналізувати енергетичну політику України в умовах повномасштабного вторгнення та виявити основні ризики та загрози для розвитку енергетичного сектору.

Ключові слова: енергосистема, енергетична політика, енергетична стратегія, електроенергія, енергетичний тероризм, розподілена генерація електроенергії, когенерація.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року спричинило не лише жахливі людські жертви та руйнування, але й серйозні проблеми для енергетичного сектору України. Російські війська завдають ударів по низці об'єктів критичної інфраструктури, включаючи електростанції, підстанції, газопроводи та нафтосховища. Це все призводить до значних перебоїв в енергопостачанні, пошкодження електромереж та дефіциту енергії.

Розвиток енергетичного сектору України внаслідок повномасштабного вторгнення зіштовхується з низкою серйозних викликів і загроз. Масовані атаки на енергетичну інфраструктуру призводять до значних пошкоджень та необхідності її реконструкції. Це створює ризики не лише для безпеки енергопостачання, але й для екологічної безпеки, оскільки військові дії негативно впливають на навколишнє середовище, наприклад, збільшуючи викиди вуглецевого газу. Проте, спостерігається розвиток використання відновлюваних джерел енергії, які є ключовими для енергетичної безпеки і можуть зменшити залежність від викопних видів палива.

Головним ризиком для розвитку енергетики в умовах війни є загроза руйнування енергетичної інфраструктури. Статистика руйнувань в Україні характеризується так: «Станом на 10 серпня 2022 р. було пошкоджено або зруйновано 300 об'єктів комунальної теплоенергетики, серед яких – 10 потужних ТЕС. Восени 2022 року РФ перейшла до цілеспрямованого руйнування енергетики України. Внаслідок цього енергетичного тероризму з 10 жовтня по 10 листопада 2022 р. пошкоджено або зруйновано третину об'єктів енергетичної інфраструктури (близько 400 одиниць). У листопаді-грудні 2022 р. ракетні удари по об'єктах енергетики стали ще інтенсивнішими. Загалом станом на 10 лютого 2023 р. енергосистема України пережила 14 масштабних ракетних атак і ще більше бомбардувань дронами» [4]. Також можемо спостерігати енергетичний тероризм з боку росії навесні 2024 року. «До 80% теплової генерації було атаковано росіянами. Більша половина гідрогенерації. І велика

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

кількість підстанцій» – повідомив Міністр енергетики України Герман Галущенко [1].

Проте українська енергосистема демонструє високу стійкість, а енергетики дуже професійно забезпечують стабільну роботу енергетичної галузі навіть у воєнний час. «Станом на липень 2022 року, згідно з проектом Плану відновлення України, близько 4% генеруючих потужностей зруйновано під час бойових дій, ще 35% перебувають на окупованих територіях. Зокрема, Запорізька АЕС, потужність якої становить 43% загальної потужності всіх українських АЕС, працює в дуже складних умовах: персонал зазнає постійного тиску з боку російських окупантів, були випадки мінування станції, спостерігаються постійні обстріли і ядерно-політичний шантаж. Загалом зруйновано або перебуває на окупованих територіях близько 50% теплової електрогенерації, 30% сонячної генерації та понад 90% вітрогенерації України. Видобуток газу внаслідок повномасштабного вторгнення скоротився на 10-12%. Не працюють основні нафтопереробні заводи (власне виробництво забезпечувало близько 30% потреби країни в нафтопродуктах), виникли логістичні труднощі з постачанням нафтопродуктів. Станом на середину червня 2022 р. прямі збитки, завдані інфраструктурі української енергетики та нафтогазовому сектору, за попередніми оцінками становили 47 млрд грн (\$1,7 млрд). Загальні непрямі втрати сектору електроенергетики від початку війни оцінюють у 341,8 млрд грн. У секторі видобутку, транзиту та розподілення газу оцінка збитків сягає 61 млрд грн, у секторі нафтовидобутку та нафтопереробки – 66 млрд грн» [3].

Таким чином наразі ключовими ризиками для роботи української енергетичної галузі можна назвати такі:

- пошкодження, загроза подальших руйнувань об'єктів енергетики чи втрата контролю над ними;
- проблеми з ціноутворенням та недостатнє фінансування галузі;
- складність залучення фінансових ресурсів та неплатежі за використану енергію;

- певна залежність енергосистеми від імпортного вугілля та газу;
- технологічні, технічні та ресурсні обмеження.

Енергетична політика України також потребує окремої уваги, у воєнний час вона вимагає комплексного підходу до управління, що враховує різні аспекти – від ресурсів до геополітики; з лютого 2022 року Україна перейшла на єдину енергетичну систему, синхронізовану з ЄС, що вимагає адаптації до європейських стандартів. Серед ключових викликів – підтримка електроенергетичної системи, розвиток альтернативних джерел енергії та відновлення електричних потужностей відповідно до європейських стандартів [5].

«Варто також звернути увагу на нову Енергетичну стратегію України на період до 2050 року яка передбачає перехід від застарілої моделі функціонування до нової моделі. Характерними ознаками цієї моделі є переважне використання низьковуглецевих джерел і технологій із найвищими коефіцієнтами перетворення енергії; впровадження інтелектуальних систем (smart energy); реалізація заходів із запобігання й адаптації до зміни клімату в межах Паризької угоди» [5].

Інноваційна модернізація енергетичного сектору, орієнтована на енергоефективність, з революційним тактичним і стратегічним економічним оновленням, має сьогодні для України вирішальне значення. Тактична модернізація означає використання вже розроблених і випробуваних на практиці технологій, які гарантують помітний техніко-економічний ефект «вже зараз», а стратегічна – проведення відповідних фундаментальних досліджень і розробку на їх основі принципово нових технологій, таких як створення «розумних» мереж електро-, тепло- і водопостачання. означає розробку нових технологій [4].

На мою думку, для подолання найголовнішого ризику розвитку енергетики в Україні варто створювати мережу розподіленої генерації електроенергії. «Така мережа має складатися з сотень малих електростанцій, що допоможе нашій енергосистемі диверсифікувати генерацію і убезпечити енергетичні об'єкти від

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

масштабних пошкоджень» [7]. Об'єктами такої мережі можуть виступати одночасно і вже існуючі електростанції, зокрема ті, що використовують відновлювальні джерела, а також об'єкти когенерації. Об'єкти когенерації це до прикладу котельні підприємств, або будь-що, що виробляє тепло наразі, але при невеликій модернізації зможе виробляти й електроенергію. Звичайно, генерація таких об'єктів буде замала, аби забезпечити велику кількість споживачів. Однак, якщо таких об'єктів буде створено десятки у кожному місті України, то всі ці нові малі електростанції зможуть забезпечувати всю Україну електроенергією. Найголовнішою перевагою у цьому є те, що у разі обстрілів, навіть якщо і зруйнують одну, або декілька таких малих електростанцій, то це не вплине на енергосистему настільки сильно, наскільки впливає наразі руйнування ТЕС. «Серед інших переваг – малі електростанції мають значно більший моторесурс та кращі економічні показники роботи порівняно з генераторами. Монтаж мережі з декількох малих електростанцій порівняно з монтажем звичних великих теплоелектростанцій не потребує значного часу, а експлуатація об'єктів розподіленої генерації може здійснюватися з використанням наявного персоналу підприємств комунальної інфраструктури» [7].

Щодо ризиків у інших галузях енергетики. За заявою Голови правління та CEO НАК «Нафтогаз України» від вересня 2023 року: «Майбутній опалювальний сезон Україна проживе на газі, який був видобутий власноруч. Обсяги національного ресурсу поступово зростають» [2]. Така заява свідчить про те, що було подолано загрозу певної залежності енергосистеми України від імпортного газу. Також це твердження підкріплює звіт на презентації програми «Зроблено в Україні» Голови правління та CEO НАК «Нафтогаз України». «Протягом 2023 року нам вдалося значно збільшити видобуток газу, зокрема підприємством Укргазвидобування. Це зростання дало можливість нам заявити про цифру 13,3 млрд кубометрів товарного газу», – сказав Чернишов. Також він зазначив, що на 2024 рік планується подвоєння цього обсягу [6].

Висновки. Енергетика України зіштовхується з багатьма викликами спричиненими війною, проте всупереч цьому, демонструє стійкість та адаптивність. Підвищення енергоефективності, модернізація інфраструктури, створення мережі розподіленої генерації та розвиток альтернативних джерел це все є ключовими напрямками розвитку для України. Синхронізація енергетичної політики з європейською та впровадження інноваційних рішень дозволять не лише подолати виклики, але й створити стійку та екологічно чисту енергетику майбутнього.

Список використаних джерел

1. Богданьок О., Сергієць А. Зараз енергосистема переживає наймасштабнішу атаку з боку РФ – Галущенко. Суспільне | Новини. URL: <https://suspilne.media/722505-zaraz-energositema-perezivae-najmasstabnisu-ataku-z-boku-rf-galusenko/>
2. Вперше на власному газі: Україна проживе зиму на ресурсі, який видобула сама. 24 Канал. URL: https://24tv.ua/economy/opalyuvalniy-sezon-2024-ukrayina-bude-zabezpechena-vlasnim-gazom_n2399221
3. Кириленко О. В. та ін. Енергетика України: ймовірні сценарії відновлення та розвитку *Visnik Nacionalnoi akademii nauk Ukraini*. 2022. № 9. С. 22–37. URL: <https://doi.org/10.15407/visn2022.09.022>
4. Кириленко О.В. та ін. Енергетика, наука та інженерія: сучасний стан і виклики розвитку. *Вісник НАН України*. 2023. №4. С. 3–20. URL: <https://doi.org/10.15407/visn2023.04.003>
5. Кириченко Г.В., Чеховський А. А. Принципи забезпечення державної енергетичної політики України в умовах воєнного часу. Конференції Державного університету «Житомирська політехніка». URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/02/218.pdf>
6. Нафтогаз вперше назвав обсяг видобутку газу за 2023 рік – зростання на 6%. *LIGA*. URL: <https://biz.liga.net/ua/all/tek/novosti/naftohaz-vpershe-nazvav-obsiah-vydobutku-hazu-za-2023-rik-zrostannia-na-6>
7. Розподілена генерація електроенергії: що це та чому слід її розвивати в Україні. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/233288.html

АНАСТАСІЯ ГЛАДКИХ

студентка другого курсу освітньої програми
«Суспільне і приватне врядування», НаУКМА

ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ

Мета дослідження: дослідити сучасні тенденції в освіті та виявити їх мотивацію та можливі впливи на навчальний процес та суспільство в цілому.

Ключові слова: освіта, сучасні тенденції, навчальний процес, інновації, технології, педагогіка, дистанційне навчання.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі освітній процес стикається з безпрецедентними викликами та можливостями. Зростання швидкості технологічного розвитку та зміни потреб суспільства створюють потребу у постійних інноваціях у сфері освіти.

Однією з найактуальніших тем у сучасних наукових дослідженнях у сфері розвитку освіти й науки в Україні є врахування в освітніх реформах і національному законодавстві здійснення інноваційної освітньої діяльності, проведення дослідно-експериментальної роботи з модернізації змісту та якості української освіти, реалізації концепції «Нова українська школа» в закладах освіти, які мають чимало вагомих здобутків [1, с. 9].

Ще однією важливою тенденцією є інтеграція технологій в навчальний процес. Використання комп'ютерів, планшетів, програмного забезпечення та інтерактивних методів навчання стає все більш поширеним. Це дозволяє створювати більш інтерактивне та залучаюче середовище для учнів.

Водночас, варто звернути увагу на те, що всі інноваційні освітні проєкти та експерименти всеукраїнського рівня завжди є відповідями на виклики сучасного часу та ситуацій. Так, особливої актуальності набули питання національно-патріотичного виховання дітей та молоді, особливо в часи розгортання російсько-української війни, у зв'язку з чим стали пріоритетними проблеми формування національно свідомої особистості, збереження української ідентичності, формування ціннісних орієнтацій особистості, виховання громадянина-патріота України [1, с. 11].

Світова освітянська спільнота зіштовхнулася в 2020 році з глобальним викликом, зумовленим пандемією, спричиненою поширенням коронавірусу SARS-CoV-2. Уряди більшості країн виявилися не готовими до такої масштабної пандемії, їхні практичні заходи формувалися ситуативно. Для протидії поширенню COVID-19 практично в усьому світі заклади освіти були тимчасово закриті [2, с. 214].

Дистанційне навчання, яке стало основною формою навчання у закладах загальної середньої освіти в умовах пандемії, зумовило низку нових вимог до освітян, школярів, батьків. З метою виявлення проблемних питань в організації дистанційного навчання, визначення можливостей їх оперативного вирішення та розроблення відповідних рекомендацій, були проведені опитування учасників освітнього процесу [2, с. 215].

Наслідком цих тенденцій може стати зміна ролі вчителя з традиційного «джерела знань» до співробітника, який сприяє відкриттю та самостійному навчанню. Також можливі зміни в організації освітніх закладів та структурі навчальних програм.

У цьому контексті важливо аналізувати та адаптуватися до нових викликів, щоб забезпечити якісну освіту для майбутніх поколінь та відповідати потребам сучасного суспільства.

Важливою тенденцією розвитку загальної середньої освіти в Україні початку XXI століття є гуманізація освіти як невід'ємна частина реформування та демократизації суспільного життя. Під гуманізацією освіти ми розуміємо процес створення необхідних умов задля самореалізації особистості учня в такій школі, яка має здійснити величну місію, притаманну школі в усі часи її існування: допомогти людині навчитися жити у гармонії з собою, з природою, з іншими людьми, з суспільством. Тенденція гуманізації шкільної освіти, як і всієї освіти держави загалом, зумовлює запровадження принципу дитиноцентризму, тобто орієнтацію всього навчально-виховного процесу на потреби учня. Це потребує створення сучасного освітнього середовища, яке забезпечить необхідні

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

умови, засоби і технології для навчання учнів, вчителів і батьків. Крім того необхідно створити умови для навчання учнів безпосередньо за місцем їх проживання, зокрема у сільській місцевості, або забезпечення регулярного підвезення до шкіл [3, с. 250].

Висновки. У підсумку, сучасні тенденції в освіті вимагають від нас постійного удосконалення та адаптації до змін. Забезпечення доступності, якості та різноманітності освіти для всіх громадян, розвиток інноваційних методів навчання та постійний професійний розвиток педагогічних кадрів – ось ключові напрями розвитку освітньої системи, які допоможуть підготувати сучасне суспільство до викликів та можливостей майбутнього.

Список використаних джерел

1. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково-методичний збірник/ за загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Nauk-metod.zbirnyk-Osv.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu-%20Innovatsiyna.ta.proyektna.diyalnist.pdf>
2. Освіта в Україні: виклики та перспективи. Інформаційно-аналітичний збірник. 2020. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2020/metod-zbirka-osvita-ta-covid-2020.pdf>
3. Набок Микола. Сучасні тенденції розвитку загальної середньої освіти України. *Витоки педагогічної майстерності*. 2017. Випуск 19. С. 244-253. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/8571/1/Nabok.pdf>

УЛЯНА ГРАБОВСЬКА

студентка другого курсу освітньої програми
«Суспільне і приватне врядування», НаУКМА

ЕНЕРГЕТИЧНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ: НЕОБХІДНІСТЬ ТА МОЖЛИВІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ

Ключові слова: енергетична децентралізація, енергозабезпечення, відновлювальні джерела енергії, відновлювальна енергетика.

Мета дослідження: дослідити актуальний стан, мету та довести необхідність впровадження енергетичної децентралізації на території України.

Виклад основного матеріалу. В умовах повномасштабного вторгнення, постійних атак на енергетичну інфраструктуру України, обстрілів та пошкоджень виникає необхідність пошуку нових рішень захисту критичної інфраструктури, швидкого відновлення та постійного забезпечення генерації для потреб споживачів.

11 квітня 2024 року внаслідок чергової атаки ворогів було знищено останню державну вугільну ТЕС, тепер в Україні не залишилось жодного державного об'єкта, що генерує електроенергію з вугілля [1]. Зрозуміло, що одна електростанція-гігант, яка живить цілу, а то й кілька областей, при пошкодженні знеструмить усі відповідні території. Тривале чи навіть неможливе відновлення несе за собою великі втрати ресурсів й затримки процесів. Потрібна негайна реакція та ефективні дії.

Головне рішення, що пропонує уряд є децентралізація генераційних потужностей через створення багатьох малих електростанцій по всій території України. Голова правління НЕК «Укренерго» Володимир Кудрицький під час брифінгу 4 квітня 2024 року наголосив, що саме скупчення генерації на декількох майданчиках внаслідок ворожих обстрілів призводить до значних проблем з енергопостачанням, а єдиний шлях вберегти систему – децентралізація генераційних потужностей [2].

Повне відновлення зруйнованих електростанцій-гігантів, звичних джерел енергії для довоєнної України, є тривалим, коштовним, надто ризиковим, тому майже неможливим під час війни. Пропозиція уряду децентралізувати та розвантажити систему споживання електроенергії уможливить швидке відновлення зруйнованих об'єктів та забезпечення електроенергією більші території в разі пошкоджень окремих станцій.

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

Сучасна світова енергетика зазнає суттєвих змін: перехід на відновлювальні джерела енергії, відмова від традиційних, декарбонізація, значне скорочення викидів вуглецю, діджиталізація й децентралізація зокрема. Суворая реальність України кидає інші виклики. Децентралізація у нашій країні зараз – це не світовий тренд, а питання безпеки, як зазначає Володимир Кудрицький, голова правління НЕК «Укренерго» під час виступу на Київському міжнародному економічному форумі. Він пояснив, що коли замість однієї електростанції потужністю 1 тис. МВт буде 100 менших електростанцій, то таку енергосистему не можна буде вивести з роботи масованими ракетними ударами [5].

Важливо попри швидкий процес енергетичної децентралізації в Україні якомога краще дотримуватися світових стандартів та європейських норм, обираючи альтернативну енергетику замість традиційної. Однією з цілей Енергетичної стратегії України є максимальне скорочення використання вугілля в енергетичному секторі [4]. Це дає надію, що новозбудовані станції не чинитимуть згубний вплив на довкілля. Існує упередження, що теплові електростанції не можуть бути екологічними. Проте вже існують теплові електростанції, які отримують тепло із деревини (енергетична верба) чи інших видів біопалива. Зокрема, Володимир Кудрицький закликає «будувати нові об'єкти теплової генерації, які працюватимуть не на викопному паливі, а на відходах деревообробної промисловості, аграрного сектору тощо». В Укренерго вже презентували мапу розділеної генерації: заплановано зведення 200 електростанцій замість 20; з них 70 – високоманеврених електростанцій, 55 – ТЕС на біомасі, та 55 – установок зберігання енергії [5].

Децентралізація електростанцій не означає будівництво ТЕС чи АЕС на рівні домогосподарств. Навпаки, слід всіма силами запобігти зловживанню, неякісному та неефективному використанню ресурсів. Децентралізація повинна проходити грамотно, якісно та з врахуванням потреб і можливостей кожного регіону та громади. Зі своєї сторони громадам слід залучати міжнародних та

приватних інвесторів для відновлення і побудови нових станцій. Прем'єр-міністр України Денис Шмигаль під час засідання Конгресу місцевих та регіональних влад при Президентові України 12 квітня 2024 року зазначив про важливість активної співпраці з партнерами щодо децентралізації на міжнародному рівні. За його словами вже є понад 120 малих когенераційних установок [6].

Для громад, які з тих чи інших умов не можуть розмістити на своїй території малі ТЕС чи інші пропоновані урядом проекти, державній та місцевій владі слід усіма сприяти встановленню мінісонячних (дахових) та мінівітроелектростанцій. Зокрема, відповідно до площі покрівель встановлювати чи сприяти встановленню сонячних панелей, закуповувати чи заохочувати до придбання зарядних станцій та комплектів енергонезалежності, когенераційних установок, рухатись по принципу забезпечення кожного подвір'я альтернативними джерелами енергії – надійним джерелом в разі неспроможності забезпечувати основними станціями достатнього рівня електроенергії. Слід комбінувати різні джерела отримання енергії та розвантажувати головну мережу. Ба більше, варто сприяти обізнаності у грамотному споживанні, генеруванні та акумулюванні електроенергії серед жителів громад.

Отже, децентралізована система енергетики дозволить, в разі пошкоджень чи знищення окремих об'єктів, триваліше, надійніше та ефективніше забезпечувати безперервне енергопостачання об'єктів критичної інфраструктури та базових потреб споживачів. Для України такий крок в сторону розвантаження енергосистеми зумовлений постійними обстрілами об'єктів енергетики та цілеспрямованим знищенням росіянами всієї енергетики України. Енергетична децентралізація повинна бути важливим пріоритетом для всіх: держави, органів місцевого самоврядування, бізнесу, жителів громад. Завдання кожного – бути максимально ефективним на своєму рівні. Слід розуміти, що енергонезалежність цілої країни починається з енергонезалежності кожного з нас.

Список використаних джерел

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

1. Барбу Сергій. Остання державна: Росія знищила Трипільську ТЕС. Наслідки будуть для всієї країни. Лівий берег. 11.04.2024. URL : https://lb.ua/economics/2024/04/11/608010_ostannya_derzhavna_rosiya_znishchila.html
2. Брифінг голови правління НЕК «Укренерго» Володимира Кудрицького 04.04.24. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=jX6ruseIA70>
3. Децентралізація енергосистеми є питанням безпеки. Укрінформ. 12.10.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3773193-decentralizacia-energostemi-e-pitannam-bezpeki-kudrickij.html>
4. Енергетична стратегія. Міністерство енергетики України. URL: <https://www.mev.gov.ua/reforma/enerhetychna-stratehiya>
5. «Укренерго» виступає за децентралізацію енергосистеми. Українська Енергетика. 04.04.2024. URL: <https://ua-energy.org/uk/posts/ukrenerho-vystupaie-za-detsentralizatsiiu-enerhosystemy>
6. Урядовий портал. 12.04.2024. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/vazhlyvo-na-rehionalnomu-rivni-aktyvizuvaty-spivpratsiu-z-partneramy-shchodo-detsentralizatsii-enerhosystemy-denys-shmyhal>

Anna Huhniak

a student of public administration at

National University of Kyiv-Mohyla Academy

Kyiv, Ukraine

AN ECOSYSTEM OF CULTURAL AND CREATIVE INDUSTRIES AS PART OF THE EUROPEAN ECONOMY

The purpose of the study is to analyse the ecosystem of cultural and creative industries (CCI) in Europe; to analyse the best practices of the CCI in European countries; to determine the impact of Creative Europe on the European economy; to investigate the importance of developing the CCI ecosystem in improving Ukraine's economic situation during the war.

Key words: cultural and creative industries (CCI), ecosystem, Creative Europe, quantitative indicators of EU-27, Norway and Iceland, CCI development in Ukraine, IncrediBOL!, the Circular Online Museum (EUCOM).

Main part. «Cultural and Creative Industries (CCI) signify the intrinsic manifestation of humanity's capacity to think, create, innovate, and design that generates economic value. These industries whose origin lies in talent, skill, and creativity are now enriched by technology» [1, p.3]. Although CCI is always found as one definition, they still have a difference. Creative industries focus more on creative and modern industries such as design, music, advertising, digital, etc. Cultural industries are about the manifestations of the state's self-identity and its recognition in the world through literature, museums, and cultural heritage [2, pp.1-2].

In contrast, speaking directly about the CCI ecosystem in Europe, it combines a comprehensive approach to the development of the economic situation of the Union countries through both educational initiatives and public and private institutions. Comprehensiveness is a key indicator in understanding the ecosystem and its development in Europe [2].

According to the data of Eurostat [3, p. 3] through the Creative Europe program. Creative Europe program aims to support the development of Creative and Cultural Industries (CCI) for economic development, innovation, and cultural heritage of countries [4]. «Over the period 2013 to 2020 the value added produced by the Cultural and Creative Sectors (CCS) has grown at a CAGR of 4.3%. The main driver is the Audio-Visual & Multimedia (AVM) subsector which makes up 2.7% of the overall figure in the EU-27, Norway and Iceland» [3, p. 3]. Moreover, «employment in the AVM subsector grew at a 6.3% CAGR between 2013 and 2020 reaching more than 2.8 million workers. Between 2013 and 2020 the number of AVM enterprises increased by 264,235 reaching 684,203 in 2020» [3, p. 3].

Furthermore, the Italian example is the IncrediBOL! [5]. The main goal of the Italian project is to develop entrepreneurship in the field of CCI. Through this project, free coworking spaces and premises have been opened in Italy, as well as monetary contributions to the development of the CCI. The opportunity to use such premises allows for the development of creative projects, exchange of experience, and networking among interested people.

The example of the three countries of France, Germany, and Italy – the Circular Online Museum (EUCOM) program is also indicative of other practices [6]. The EUCOM program has implemented a web-based platform that allows for virtual learning spaces and virtual exhibitions. Thus, the program creates a space where artists and stakeholders can engage in cultural activities and develop the CCI ecosystem in their country.

It is worth noting that the above practices not only contribute to the development of the ecosystem of cultural and creative industries but also serve as a solution in times of crisis. In the case of Ukraine, despite the war, the country is experiencing a real crisis, and is rapidly developing its CCI sector. For example, with the support of the Creative Europe program, there are initiatives in Ukraine: Culture without Barriers (November 2023 – October 2024), Cultural Heritage (December 2023 - October 2024) and others [7], [8].

Moreover, international experience and the above-mentioned practices can be implemented in Ukraine. Using the example of IncrediBOL! to create modern free hubs and coworking spaces. It is worth noting that such spaces are already gaining popularity in different cities of Ukraine. The EUCOM also serves as a great example and indicator that virtual does not mean less quality or ineffective. In my opinion, the introduction of such web-based platforms in Ukraine will allow us to create virtual exhibitions during the war. Thus, preserving our historical component of the state.

In conclusion, returning to the initial topic of the study, we can conclude that a comprehensive approach to the development of cultural and creative industries is quite important, given the positive and significant indicators that have been analyzed in the example of EU-27, Iceland, and Norway. To summarize, the development of the CCI ecosystem will indeed lead to the development of not only the cultural heritage and creativity of the population in Ukraine but also boost the country's economy, which is so important in times of war.

Bibliography

1. Cultural and Creative Industries: An Overview, 10.11.2018, (p. 1-13). URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-99590-8_1#Sec2
2. Towards a Creative and Cultural Industries Ecosystem Perspective, 22.08.2023 (pp. 1-20). URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-33961-5_1
3. Market analysis of the cultural and creative sectors in Europe. A sector to invest in. URL: https://www.eif.org/InvestEU/guarantee_products/ie-ccs-market-study.pdf
4. Creative Europe programme. URL: https://creativeeurope.in.ua/en/p/ce_programme
5. IncrediBOL! Bologna's Creative Innovation. URL: <https://www.interregeurope.eu/good-practices/incredibol-bolognas-creative-innovation-0>
6. The Circular Online Museum (EUCOM). URL: <https://circularmuseum.eu/>
7. Culture without Barriers. URL: https://ucf.in.ua/m_programs/6553747ea4a3277f295d3bd2
8. Cultural Heritage. URL: https://ucf.in.ua/m_programs/65674d1d76ddea02a5185612

ДЕНИС КОПИЛОВ

студент другого курсу освітньої програми
«Суспільне і приватне врядування», НаУКМА

ЦИФРОВІЗАЦІЯ В ОРГАНАХ ПУБЛІЧНОГО ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Мета дослідження полягає у визначенні спрямування політики цифровізації в органах публічного влади в Україні та аналізі її результатів.

Ключові слова: цифровізація, державне управління, електронні послуги, прозорість, місцеве самоврядування

Виклад основного матеріалу. Цифровізація в останні десятиліття стала головним джерелом збільшення продуктивності праці, інформаційні технології можна порівняти з електронними приборами на початку двадцятого століття. Хоча держава традиційно відстає від бізнесу та громадян у використанні цифрових технологій, однак і вона оцінила потенціал і починає впроваджених інформаційних продуктів в себе. Керуючись тим же прагненням до

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

продуктивності, що і бізнес, тим же бажанням зручності і доступності інформації, що і громадяни; однак привносить і свою специфічну мотивацію: контроль та облік всього і вся.

Так мету цифрової трансформації визначає держава: «У розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні» зазначається, що реалізація Концепції дасть змогу: підвищити ефективність державного управління в результаті спрощення управлінських процедур, скорочення адміністративних витрат, застосування сучасних методів державного управління; підвищити якість адміністративних послуг та їх доступність; забезпечити здійснення контролю за ефективністю діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування; забезпечити високий ступінь доступності інформації про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, надання можливості громадянам та громадським організаціям безпосередньо брати участь у процесах підготовки проектів рішень, що приймаються на всіх рівнях державного управління; зменшити рівень корупції та «тінізації» економіки; досягти якісно нового рівня управління державою і суспільством у цілому, а також зміцнити довіру до інститутів держави» [1].

Для реалізації концепції у 2019 році було створено Міністерство цифрової трансформації України, яке забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах:

- цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації;
- розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян;
- відкритих даних, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, розвитку інфраструктури широкопasmового доступу до Інтернету та телекомунікацій, електронної комерції та бізнесу; – надання електронних та адміністративних послуг;

- електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації;
- розвитку ІТ-індустрії-[2].

Флагманський проєкт Мінцифри: «Держава і я» або «Дія»

«Мінцифра реалізує проєкт «Цифрова держава», об'єднуючи відомства у порталі «Дія», який має веб-сайт та мобільний додаток. За короткий час оцифровано 30 електронних послуг для громадян і бізнесу, об'єднуючи їх для зручності. Також розроблено електронні аналоги паперових документів, таких як е-паспорти, що мають законодавчу підтримку. Наразі активно працюють над порталом «Дія.Бізнес», який буде містити каталог безкоштовних можливостей для бізнесу, грантів та програм підтримки від держави, а також корисні шаблони документів» [2].

Міське самоврядування також виявляє ентузіазм до інформаційних технологій, зокрема аспекту відкритості і доступності інформації та ефективності надання послуг.

«У великих містах влада намагається бути якомога прозорішою для своїх мешканців, впроваджуючи інструменти е-демократії та е-послуг на власних сайтах, а також здійснюючи цифровізацію ЦНАПів заради встановлення прозорості та відкритої комунікації між владою та громадянами, мінімізації корупції та полегшення доступу людей до адміністративних послуг»-[1].

Для оцінки результатів цифровізації скористаємось комплексним індексом від Мінцифри (табл. 1).

Таблиця 1. Індекс цифровізації від Мінцифри

Область	Індекс цифровізації	Область	Індекс цифровізації
Дніпропетровська	0,908	Черкаська	0,672
Львівська	0,891	Хмельницька	0,620
Полтавська	0,833	Житомирська	0,560
Волинська	0,831	Чернігівська	0,553

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

Тернопільська	0,827	Чернівецька	0,546
Харківська	0,787	Кіровоградська	0,531
Одеська	0,785	Миколаївська	0,441
Вінницька	0,777	Луганська	0,404
Закарпатська	0,732	Донецька	0,359
Рівненська	0,727	Херсонська	0,316
Івано-Франківська	0,685	Запорізька	0,289
Київська	0,684	Сумська	0,178

Загалом для України індекс становить 0,632.

Сам індекс складається з таких параметрів: інституційна спроможність; розвиток інтернету; розвиток ЦНАП; впровадження режиму «без паперів»; цифрова освіта; візитівка області; проникнення базових е-послуг; галузева цифрова трансформація [3].

Отже, з нормативно-правових документів стає зрозуміло, що цифровізація в органах влади спрямована на підвищення ефективності держуправління, покращення якості адміністративних послуг та зменшення корупції. Основним інструментами є досягнення означених спрямувань політики є

- оцифрування документація та реєстрів, інтеграція реєстрів, технічно-програмне забезпечення державних службовців для підвищення ефективності державного управління;

- проект «Дія» для покращення якості та доступності адміністративних послуг;

- звітність, через електронні сайти різних органів влади з актуальною інформацією, публічність та відкритість витрат бюджету, зокрема через платформу Прозоро та автоматизацію багатьох процесів для зменшення корупції;

Друга головна спрямованість державної політики це цифровізації органів місцевого самоврядування. Основне що можна відзначити, це вкрай високу не однорідність результатів цифровізації в них. Так перший квінтель складає 146% від середнього значення, а п'ятий квінтель лише 29% від середнього.

Висновки. Таким чином, відзначаємо необхідність внесення змін до державної політики, спрямованої на зменшення регіональної нерівності.

Список використаних джерел

1. Пігарєв Ю., Костенюк Н. Діджиталізація публічного управління як чинник цифрової трансформації України. ОРІДУ НАДУ при Президентові України. – 2021. URL: <http://uran.oridu.odessa.ua/article/download/237257/235915>

2. Разумей М., Разумей Г. Діджиталізація публічного управління як складник цифрової трансформації України. Університету митної справи та фінансів. – 2020. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2020/2/27.pdf>

3. Індекс цифрової трансформації регіонів України// Міністерство цифрової трансформації України. – 2021. URL: https://cms.thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/reports/Індекс_ц_ифрової_трансформації_регіонів_України_2023_compressed.pdf

ROMAN LYSENKO

student of the third year,

«Public and Private Governance» Program, NaUKMA

STRATEGIC APPROACHES TO OPTIMIZING DIGITAL SERVICE DELIVERY

Key words: Digital transformation, e-government, public administration, digital public services, efficiency and transparency, citizen engagement, optimization of service delivery, digital technologies, strategic changes

This paper is aimed to provide strategic recommendations for optimizing digital service delivery in the public sector to enhance efficiency, accessibility, and security.

Main part.

Digital service delivery within the public sector is characterized by significant variability in execution and impact across different regions and countries. This

complexity highlights the need for strategic approaches that are adaptable, scalable, and aligned with the evolving expectations of citizens [1].

Digital service delivery faces several challenges [2], including:

1. **Cybersecurity and Data Protection:** Ensuring data security and protecting government infrastructure against cyber threats.
2. **Legacy Systems:** Outdated infrastructure can pose security and other threats, that can be avoided by modernization.
3. **Accessibility:** Ensuring digital services are accessible to all citizens, including those with disabilities.

Despite these challenges, there are significant opportunities to improve digital service delivery:

1. **Data-Driven Decision Making:** Using data to tailor services to meet citizens' specific needs.
2. **Open Data Initiatives:** Promoting transparency and innovation by making non-sensitive government data accessible to the public.
3. **Unified Digital Platforms:** Simplifying interactions with government services through unified digital gateways.

The optimization of digital service delivery in the public sector requires a strategic approach that addresses both technological and human factors. It is essential to implement comprehensive strategies that focus on modernizing applications, enhancing service accessibility, intensifying cybersecurity efforts, attracting and retaining digital talent, ensuring the ethical use of data, and developing common platforms for service delivery. The following recommendations outline these strategic approaches, providing a roadmap for governments to enhance their digital services and better serve their constituents.

1. Modernize Applications and Systems

Modernizing applications and systems is vital for improving digital service delivery. Governments should audit outdated systems, create a modernization roadmap, and

migrate to cloud services. Implementing continuous integration and deployment ensures seamless updates, enhancing service flexibility.

2. Enhance Service Accessibility and Usability

Ensuring accessibility and user-friendliness is critical. Following accessibility standards and adopting a mobile-first approach will make services inclusive and effective. Integrating user feedback allows for continuous improvement based on current needs and wishes.

3. Intensify Cybersecurity Efforts

Cybersecurity measures are important as digital services expand. Developing cybersecurity frameworks, investing in advanced technologies, and conducting regular security assessments help protect data and maintain public trust has to be a priority for the governments to achieve goals of digitalization.

4. Attract and Retain Digital Talent

A skilled digital workforce is key to the success of digitalization initiatives. Governments should create attractive career paths, provide continuous training, and foster a culture of innovation and collaboration to retain top talent and encourage creative solutions.

5. Ethical Use of Data

Data governance frameworks focusing on privacy and security ensure the ethical use of data. Promoting safe data sharing and supporting open data initiatives will foster public trust and allow for leveraging data for better service delivery and policymaking.

6. Develop Common Platforms for Service Delivery

Unified digital portals and common service platforms simplify interactions with government services. Engaging stakeholders ensures platforms meet user needs. Consolidating services enhances efficiency and provides a streamlined user experience.

Conclusion.

Optimizing digital service delivery within the public sector requires a complex approach. By modernizing IT infrastructure, enhancing accessibility, intensifying

cybersecurity efforts, attracting digital talent, ensuring ethical data use, and developing common platforms, governments can significantly improve the quality and effectiveness of digital services. These strategic recommendations are supported by global best practices, highlighting their practical applicability in diverse governance contexts. Despite regional differences, the collective move towards technology-driven governance marks a global shift towards more transparent, efficient, and citizen-focused government services.

Bibliography

1. Heeks, R. (2006). Implementing and managing eGovernment: An international text. SAGE Publications Ltd., URL: <https://doi.org/10.4135/9781446220191>
2. European Commission. (2022). eGovernment Benchmark 2022 – Insight Report. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/egovernment-benchmark-2023>

СЕРГІЙ ЛИТВИНЕНКО

студент другого курсу освітньої програми
«Суспільне і приватне врядування», НаУКМА

ВИКЛИКИ ТА ЗАХОДИ ЇХ ПОДОЛАННЯ ДЛЯ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: Полтавська обласна військова адміністрація, воєнний стан, внутрішньо переміщені особи, безпека.

Метою дослідження є проаналізувати діяльність, виявити виклики та заходи їх подолання для Полтавської обласної військової адміністрації в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Після початку повномасштабного вторгнення та загарбницької війни Росії проти України 24 лютого 2022 року, виникла потреба терміново реорганізувати органи державної влади для

ефективної протидії агресору. Для реалізації цієї мети в цей же день було видано Указ Президента України №68/2022 «Про утворення військових адміністрацій» [9]. Цим документом було утворено 25 нових адміністративних одиниць – військових адміністрацій, однією з яких є Полтавська обласна військова адміністрація. Ця нова адміністративна одиниця була створена на базі Полтавської обласної державної адміністрації і перейняла її функції, але також отримала нові.

Першими кроками новоствореного органу були: запровадження комендантської години, обмеження вуличного освітлення, демонтаж вказівних дорожніх знаків. Згодом ОВА запровадила гуманітарний штаб спільно із волонтерами та представниками бізнесу. Полтавська область, зважаючи на близькість до лінії фронту, почала масово приймати біженців з інших областей, зокрема в рамках гуманітарних коридорів, в чому адміністрація області брала участь як координатор. Також було здійснено кроки для сприяння посівній кампанії в області, було створено Штаб посівної кампанії [1]. Важливу роль ОВА відіграла у продовольчій безпеці, постійно контролюючи, щоб населення могло купити продукти в магазинах, а також було запроваджено роздачу безкоштовних продуктових наборів для переселенців.

Упродовж наступних місяців Полтавська обласна військова адміністрація почала закупівлі військового обладнання, автівок, одягу з обласного бюджету, виконувала ямкові ремонти доріг. Важливим питанням було забезпечення жителів Кременчука теплом після руйнації Кременчуцької ТЕЦ, було ухвалено рішення виділити 100 млн із обласного бюджету і спільно з державними коштами відновити ТЕЦ до кінця року [10].

Восени 2022 виникла нова проблема для української влади – масовані російські обстріли енергетичних об'єктів. Полтавська ОВА почала розгортати пункти незламності по всій області разом з ДСНС, бізнесом, волонтерами, органами місцевого самоврядування. Також для забезпечення теплопостачання

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

в умовах постійних відключень світла було профінансовано закупівлю генераторів для забезпечення котелень альтернативним джерелом живлення [11].

Протягом зими-весни 2023 року ОВА працювала над забезпеченням тепла жителів області, також взимку було ухвалення рішення повністю відключити вуличне освітлення, яке відновили навесні. Було анонсовано будівництво модульного містечка для переселенців за підтримки уряду та міжнародних партнерів [3]. Також було виділено 98 мільйонів гривень з обласного бюджету для облаштування укриттів у школах області [5].

Влітку Адміністрація організувала допомогу для ліквідації наслідків підриву Каховської ГЕС, продовжила закупівлю техніки та обладнання для ЗСУ. Одним з головних досягнень у цей час було відкриття модульного містечка для переселенців у Полтаві [2]. Крім цього, було створено окремий підрозділ ОВА для сприяння інтеграції ВПО та ветеранів – управління у справах реінтеграції, соціального захисту ветеранів та внутрішньо переміщених осіб та запущено послуги з соціального відновлення [4].

Восени при ОВА було створено раду з питань ВПО [7], а також Полтавська обласна військова адміністрація змінила свого керівника. Дмитро Лунін залишив пост, його замінив Філіп Пронін. Філіп Пронін після призначення на посаду зазначив такі пріоритетні напрями розвитку: «Побудувати ефективну економічну модель регіону, яка може згодом стати прикладом для масштабування на всі області, – наша спільна мета. Досвід роботи на державних посадах диктує ключові принципи: ефективність, прозорість і підзвітність» [8]. Важливим кроком після призначення нового голови був запуск роботи робочої групи «Прозорість і підзвітність». Завданням цієї робочої групи є контролю над ефективним використанням коштів. Було знову розгорнуто пункти незламності в області, проте лише невелика частина громадян ними скористувалися у 2023-2024, адже ситуація із постачанням електроенергії покращилась із минулого року.

У 2024 Полтавська обласна військова адміністрація продовжила працювати над прозорим та ефективним використанням коштів та допомагати українській армії.

Висновки. Дослідження діяльності Полтавської обласної військової адміністрації в умовах воєнного стану з 2022 по 2024 рік свідчить про успішну адаптацію та ефективне функціонування органу у складних умовах. Відразу після введення воєнного стану, Полтавська ОВА вжила ряд невідкладних заходів, включаючи встановлення комендантської години та організацію гуманітарного штабу для надання допомоги населенню. Важливими напрямками роботи в умовах війни стали забезпечення безпеки та нагальних потреб мешканців області, розвиток інфраструктури та допомога у відновленні енергетичних об'єктів. Важливим кроком було також покращення прозорості та ефективності управління, що проявилось у створенні нових відділів у складі ОВА. Загалом, діяльність Полтавської обласної військової адміністрації в умовах воєнного стану відображає приклад ефективного керівництва та співпраці з громадськістю та партнерами для забезпечення безпеки та благополуччя населення.

Список використаних джерел

1. Аграрії Полтавщини працюють за двох над забезпеченням продовольчої безпеки. Новини Полтавської обласної військової адміністрації. URL: <https://poda.gov.ua/news/129657>.

2. Відкриття модульного містечка у Полтаві, підтримка переселенців та військових, допомога жителям Херсонщини. Новини Полтавської обласної військової адміністрації. URL: <https://poda.gov.ua/news/155894>.

3. В області працюють над створенням модульного містечка для переселенців. URL: <https://poda.gov.ua/news/140603>.

4. В ОВА розпочало роботу управління у справах реінтеграції, соціального захисту ветеранів та внутрішньо переміщених осіб. URL: <https://poda.gov.ua/news/156985>.

5. На облаштування укриттів у школах Полтавщини спрямуємо 98 мільйонів гривень з обласного бюджету. Новини Полтавської обласної військової адміністрації. URL: <https://poda.gov.ua/news/147605>.

6. Наша спільна робота сьогодні безпосередньо впливає на завтрашню долю України. Новини Полтавської обласної військової адміністрації. URL: <https://poda.gov.ua/news/160810>.

7. При Полтавській облвійськадміністрації утворили Раду з питань ВПО. URL: <https://poda.gov.ua/news/159325>.

8. При Полтавській ОВА створили робочу групу «Прозорість і підзвітність». URL: <https://poda.gov.ua/news/161135>.

9. Указ Президента України «Про утворення військових адміністрацій» від 24.02.2022р. № 68/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text>

10. Уряд виділить 100 мільйонів гривень на ремонт ТЕЦ у Кременчуці. URL: <https://poda.gov.ua/news/131795>.

11. 42 об'єкти критичної інфраструктури Полтавщини забезпечені генераторами. URL: <https://poda.gov.ua/news/140798>

МИХАЙЛО ЛЮБАШЕВСЬКИЙ

студент третього курсу освітньої програми
«Суспільне і приватне врядування», НаУКМА

РИЗИКИ У СФЕРІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ ТА ШЛЯХИ ЇХ МІНІМІЗАЦІЇ

Ключові слова: цифровізація, ризики, освіта, інформаційне суспільство, цифрові технології.

Метою дослідження є оцінка ризиків, пов'язаних з впровадженням цифровізації в освітню сферу та визначення шляхів їх мінімізації.

Виклад основного матеріалу. Цифровізація освіти є невід'ємною частиною розвитку сучасного інформаційного суспільства, що відкриває нові можливості для вдосконалення навчального процесу та розширення доступу до знань. Однак, поряд з численними перевагами, цифровізація несе і певні ризики та виклики, які необхідно враховувати та ефективно мінімізувати.

Одним із ключових ризиків цифровізації освіти є нерівний доступ до цифрових технологій та ресурсів, що може призвести до поглиблення цифрового розриву між різними групами учасників освітнього процесу. Дослідження

виявили, що рівень цифрових навичок та доступ до ІКТ-інфраструктури можуть суттєво відрізнятись залежно від соціально-економічних умов, місця проживання та інших факторів. Це створює загрозу поглиблення цифрової нерівності та соціальної ізоляції певних категорій учнів, що може негативно позначитися на їхніх освітніх досягненнях та перспективах.

Іншим ризиком є потенційні наслідки для здоров'я та психологічного благополуччя учасників освітнього процесу. Надмірне використання цифрових пристроїв та інтернету може спричинити проблеми із зором, порушення постави, гіподинамію, а також підвищити ризики інтернет-залежності, депресії та кібербулінгу. Особливо вразливими є діти та підлітки, для яких важливо забезпечити збалансований підхід до використання цифрових технологій та збереження безпечного та здорового навчального середовища [1].

Цифровізація освіти також несе ризики для конфіденційності та кібербезпеки. Використання цифрових платформ, збір та обробка персональних даних учасників освітнього процесу вимагають ретельного підходу до захисту інформації та дотримання принципів конфіденційності [2]. З огляду на це, існують загрози кібератак, шкідливого програмного забезпечення та порушень кібергігієни, що можуть завдати шкоди ІКТ-інфраструктурі та створити перешкоди для навчального процесу в цілому.

Нарешті, необхідно враховувати ризики для якості освіти, пов'язані з надмірною залежністю від цифрових технологій у навчанні. Дефіцит безпосереднього спілкування та соціальної взаємодії, а також складність забезпечення відповідної підготовки вчителів до використання нових технологій можуть негативно позначитися на ефективності навчального процесу. Крім того, існує ризик зниження критичного мислення та аналітичних навичок учнів через надмірне покладання на цифрові інструменти та ресурси.

Певні національні стратегії та програми цифровізації освіти вже реалізуються більшістю країн. Україна, наприклад, впроваджує Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства на 2018-2020 роки [3] і Державну

програму «Цифрова освіта» [4]. Ці ініціативи спрямовані на розвиток цифрової інфраструктури та підвищення цифрової компетентності учасників навчального процесу.

У світовій практиці вже можна виділити успішні ініціативи. Естонія реалізує проєкт «Tigru» для впровадження хмарних рішень та освітніх платформ у школах [5]. У Фінляндії активно використовуються цифрові інструменти та ігрові методики для мотивації учнів [6]. Сінгапур зосереджує увагу на розвитку ІКТ-інфраструктури та цифровій грамотності вчителів [7].

Аналіз міжнародного досвіду засвідчив наявність успішних ініціатив та кращих практик цифровізації освіти, серед яких: упровадження хмарних рішень, використання цифрових інструментів у навчанні, розвиток ІКТ-інфраструктури та цифрової грамотності вчителів. Серед загальних тенденцій можна виокремити поширення дистанційного/змішаного навчання, застосування штучного інтелекту, посилення уваги до кібербезпеки, розвиток STEAM-освіти [8].

Висновки. З огляду на зазначені ризики, актуальним завданням постає розробка комплексного підходу до цифровізації освіти з урахуванням потенційних загроз та шляхів їх мінімізації. У цьому контексті, на мою думку, важливими є такі кроки:

- впровадження програм підвищення цифрової грамотності та навичок безпечного використання ІКТ для всіх учасників освітнього процесу;
- розвиток ІКТ-інфраструктури та забезпечення рівного доступу до цифрових ресурсів, незалежно від соціально-економічного статусу чи місця проживання;
- посилення заходів із кібербезпеки, захисту персональних даних та забезпечення конфіденційності інформації в освітньому середовищі;
- збалансоване поєднання цифрових та традиційних методів навчання, що дозволить максимізувати переваги цифровізації та зберегти важливі аспекти безпосередньої взаємодії та соціалізації;

- професійна підготовка та підвищення кваліфікації вчителів у сфері цифрових технологій, методик їх ефективного використання в освітньому процесі;
- залучення батьків, опікунів та громадськості до процесу цифровізації освіти, підвищення їхньої обізнаності щодо потенційних ризиків та шляхів їх мінімізації;
- розробка нормативно-правових актів, що регулюють використання цифрових технологій в освіті, визначають стандарти безпеки та конфіденційності, а також вимоги до цифрової компетентності учасників освітнього процесу;
- саме тому, лише комплексний і збалансований підхід до цифровізації освіти, що враховує потенційні ризики та запроваджує ефективні механізми їх мінімізації, дозволить максимізувати переваги цифрових технологій та забезпечити якісну, безпечну та доступну освіту для всіх учасників навчального процесу.

Список використаних джерел

1. UNICEF. (2020). How many children and young people have internet access at home? <https://data.unicef.org/resources/children-and-young-people-internet-access-at-home-during-covid19/>
2. European Commission. (2020). Digital Education Action Plan 2021-2027. <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan>
3. Кабінет Міністрів України. (2018). Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>
4. Кабінет Міністрів України. (2021). Державна програма "Цифрова освіта". <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-programi-cifr-a288r>
5. Innove. (2022). Projekt Tigru. <https://www.innove.ee/en/project/projekt-tigru/>
6. Opetushallitus. (2022). Finnish National Agency for Education. <https://www.oph.fi/en>
7. OECD. (2020). Singapore: A Leader in Digital Government and Digital Economy. <https://www.oecd.org/gov/digital-government/singapore-a-leader-in-digital-government-and-digital-economy.htm>

8. UNESCO. (2021). UNESCO Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. <https://en.unesco.org/artificial-intelligence/ethics>

КИРИЛО МАРАХОВ

студент третього курсу освітньої програми
«Суспільне і приватне врядування», НаУКМА

РИЗИКИ ІГНОРУВАННЯ ТА ВІДСУТНОСТІ РОЗРОБКИ СЛАНЦЕВОГО ГАЗУ В УКРАЇНІ

Ключові слова: сланцевий газ, газовидобуток, Юзівська та Олеська площі, транзитна залежність, ризики.

Мета дослідження: виявити можливі ризики відмови від видобутку сланцевого газу на території України.

Виклад основного матеріалу. «Сланцевий газ – це природний газ, що міститься в сланцевих породах, де він утримується в мікроскопічних або субмікроскопічних порах. Цей природний газ є сумішшю природних вуглеводневих газів, що утворюються в результаті розкладання органічних речовин (залишки рослин і тварин). Як правило, сланцевий газ складається з 70-90 відсотків метану (CH₄), основної вуглеводневої мішені для розвідувальних компаній. Це газ, який використовується для виробництва електроенергії, опалення та приготування їжі» [1].

Запаси сланцевого газу в українських надрах є надзвичайно великими і одними з найбільших у Європі, що складає приблизно 3,6 трлн. м³. Такі запаси могли б забезпечити Україні енергетичну незалежність та вберегти її від майбутніх актів газового шантажу з боку РФ [2]. Втім через низку факторів, український уряд так і не зміг налагодити сталий видобуток газу зі сланцевих порід, що й досі несе за собою певні негативні фактори. Тож вважаю доцільним розібрати усі ризики які пов'язані із ігноруванням та відсутністю будь якої розробки джерел сланцевого газу на території України.

Перш за все ми повинні пам'ятати про те, що сланцевий газ в Україні до цього вже видобувався та розроблявся іноземними компаніями, які займалися бурінням свердловин та їх розвідкою. Такі компанії як «Shell» та «Chevron Corporation» були доволі сильно зацікавлені у розробці Юзівської та Олеської площ відповідно і мали необхідні для цього технології, яких натомість не мали національні корпорації. У випадку з Юзівською площею, ми маємо дуже негативний досвід інвесторів пов'язаний із початком бойових дій на території, де були розташовані основні джерела, що вже у 2014 році призвело до повного згортання проекту. Олеська ж площа має трохи іншу ситуацію, пов'язану із супротивом місцевого населення. За офіційною версією, роботи, у яких було задіяно 80 сучасних бурових машин, були припинені через невтішні експериментальні буріння та видобуток на польській частині джерел сланцевого газу, які знаходилися поруч із кордоном України [3, С. 198-201, 204-206]. Проте більшість схиляються до того, що компанії заважали органи місцевого самоврядування та громадські активісти. Розповсюджувалась різноманітна неправдива інформація, говорили навіть про те, що закачування води та хімічних розчинів у сланців призводить до землетрусів та значного просідання ґрунту, а тодішня Львівської облради, заблокувала проведення пошуково-розвідувальних робіт на території області [2]. Всі ці події створюють величезні ризики для майбутнього інвестиційного клімату країни у сфері газовидобутку та видобутку корисних копалин в цілому, що загрожує фактом наявності величезних ресурсів під землею, але банальної неспроможності для їх реалізації.

Проте це далеко не єдиний ризик для України і не найбільш критичний. Не слід забувати, що через територію України проходить мережа російських газопроводів, які активно використовуються і на зараз. Це створює певну «транзитну залежність» від російського газу, який хоч і не закуповується напряму, все ще має значний ефект як на нас, так і на Європу. Контракт на транзит газу через українську територію спливає в кінці 2024 року, але є дуже великі ризики, що його буде або подовжено у старий спосіб, або країни ЄС

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

знайдуть новий механізм транспортування через українські території без прямого контракту між Україною та Росією [4]. В будь-якому випадку, такі дії будуть небезпечними для України та її національної безпеки, натомість сланцевий газ, при його промисловому видобутку, спроможний перекрити як власні українські потреби, так і потреби більшості європейських країн, що залежать від імпорту блакитного палива.

Суттєвою проблемою для України також є те, що традиційний природний газ, який активно зараз видобувається, все складніше знайти в необхідних для довгострокових перспектив об'ємах, що в свою чергу призводить до того, що нові родовища газу, нічим не краще тих, що знаходили у 1970-их роках, коли був «пік» українського газовидобутку, але проблема тут полягає у тому, доведені запаси збільшуються повільніше, ніж видобуваються вже існуючі [5]. Слід зауважити, що Україна вперше у своїй історії, за опалювальний період 2023-2024 рр., пройшла зиму за рахунок лише власного газу, що звичайно є неймовірним досягненням, але видобутого газу не набагато більше аніж спожитого [6]. Це може свідчити про те, що Україні вдалось зекономити доволі значну частину природнього газу через повномасштабне вторгнення та цього б не сталося при мирних обставинах в країні, через що існує ризик вичерпання запасів традиційного природнього газу, що в свою чергу поверне державу до газової залежності.

Висновки. Насамперед газовидобуток зі сланцевих порід є критично важливим для України, адже спроможний не тільки збільшити рівень енергетичної безпеки та незалежності, які в контексті національної безпеки є критично важливими, але й можуть стати суттєвим та стабільним джерелом для наповнення бюджету країни. Тож найкращим виходом для нас є створення спеціальної національної програми, яка б забезпечила розвиток сланцевого газовидобутку та не залишила б жодного шансу для реалізації ризиків, що описані вище.

Список використаних джерел

1. Shale gas. British Geological Survey. URL: <https://www.bgs.ac.uk/geologyprojects/shale-gas/>
2. Редько Д. Питання руба: Чому Україна не згадає про свої запаси сланцевого газу?. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3335840-pitanna-ruba-comu-ukraina-ne-zgadae-pro-svoi-zapasi-slancevogo-gazu.html>
3. Regulating Water Security in Unconventional Oil and Gas / С. Staddon et al. Springer, 2019. ISBN: 9783030183424
4. Топалов М. Нульовий транзит: чи готова Україна зупинити транспортування російського газу. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/02/13/709812/>
5. Проблеми і перспективи нарощування видобутку газу в Україні: ресурсний потенціал і задачі його реалізації. *Нафта і Газ України*. URL: https://oil-gas.com.ua/statti/Problemy_i_perspektyvy_naroshchuvannya_vydobutku_hazu_v_Ukrayini_resursnyy_potentsial_i_zadachi_yoho_realizatsiyi
6. Ukraine makes itself independent of natural gas imports. *Energy-News for Europe - with a focus on Germany, Switzerland, and Austria - energate messenger.com*. URL: <https://www.energate-messenger.com/news/240054/ukraine-makes-itself-independent-of-natural-gas-imports>.

СОФІЯ МАРКОСЯН

студентка другого курсу освітньої програми
«Суспільне і приватне врядування», НаУКМА

ВПЛИВ ГРОМАДСЬКОГО АКТИВІЗМУ НА ХІД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: волонтерство, активізм, російсько-українська війна, мілітарна допомога, громадянське суспільство, благодійність

Мета: проаналізувати вплив діяльності волонтерів на забезпечення військових потреб та обґрунтувати ефективність

Виклад основного матеріалу. Волонтерство почало набирати обертів ще з початку Революції Гідності і тепер закріпилась інституційно на багатьох рівнях. Активізм став потужним засобом підтримки військових і цивільних осіб на лінії фронту та в зонах конфлікту, таким чином відіграючи важливу роль у безпековій

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

політиці держави. Війна вимагає національної стійкості, яку може забезпечити лише активна співпраця державних структур, особливо тих, що відповідають за сферу оборони, розвитку економіки та інфраструктури, Збройних Сил та громадського суспільства, представниками якого і є волонтери. Однак, на відміну від звичного сприйняття волонтерства, український приклад займає набагато вагомішу роль у структурі державних інститутів. Активісти виконують визначну роль у формуванні сучасної думки суспільства. Втім, окрім підтримки тилу, активісти все частіше доводять, що можуть краще виконувати роль координації матеріально-технічного забезпечення сил оборони за потребами, а також їм вдається збирати все більше грошей на благодійність та самостійно закуповувати конкретні військові потреби [4].

Однак однією із важливих тез мого дослідження є розкриття важливості того факту, що у цій війні не «все тримається на волонтерах». Така думка існує у суспільстві і її поява є доволі зрозумілою, проте необхідно із нею боротись, оскільки вона є однією із багатьох, що розколюють українське суспільство та підвищують бар'єр недовіри до влади. Тарас Чмут, військовий аналітик, морпіх, волонтер, Голова фонду «Повернись живим», неодноразово у своїх інтерв'ю вказує на те, що 1) Міноборони робить великі закупівлі та здійснюють величезний внесок у забезпечення та розвиток армії [1]; 2) волонтери просто не можуть забезпечити усе: вони не можуть мобілізувати людей та не можуть купувати боєприпаси, оскільки тут мова йде про мільярди доларів [2]. Втім він також вказує на окремі переваги волонтерів, що значно спрощує процеси у війську. Зокрема, пан Чмут говорить про принцип «тут і зараз»: організації, що не займаються надто великими закупівлями, можуть уникати проблем із бюрократією та залишатись гнучкими за будь-яких умов. Саме це дозволяє волонтерам закривати величезну кількість інших, не менш важливих запитів.

Проаналізувавши найефективніші благодійні фонди, що займаються мілітарною допомогою, я змогла виділити найбільш поширені напрямки роботи, серед них такі: аеророзвідка (дрони), зв'язок (радіостанції, антени,

ретранслятори, Starlink, голосові шлюзи), колективне піхотне озброєння (кулемети, гранатомети, міномети), пікапи, покращення територіальних сил ППО, ремонт техніки, снайпінг, оптика (тепловізійна, денна), технічні засоби розвідки, тактична медицина. Міноборони справді покриває велику частину цих потреб, однак, без праці волонтерів, особливо на початку повномасштабного вторгнення, коли «машина держави» лише починала запускатись та налагоджувала усі процеси, було б дуже складно говорити про будь-які успіхи з боку українського війська. За даними офіційної статистики БФ «Повернись живим» у період з 24.02.2022 до 01.04.2024 на рахунок фонду надійшло 2 153 255 947 грн, а це лише внесок однієї організації [3].

Повертаючись до принципу «тут і зараз», я хотіла б згадати про іще один дуже важливий внесок волонтерів. Діяльність організацій та фондів до повномасштабного вторгнення не надто залежала від державної політики. Якщо підготовку українського війська з боку влади можна оцінювати як не дуже ефективну, то ті організації, що усвідомлювали високі ризики загострення конфлікту із Росією, навпаки докладали значні ресурси для цієї підготовки. «Повернись живим» кажуть про активну роботу іще з 2017 року у сферах створення і розвитку сил територіальної оборони та модернізації протиповітряної оборони сухопутних військ. За словами керівника фонду у перший день війни усі ці проекти окупилися в 10-20 000 разів [2].

Незалежності та потужності волонтерам надають і бізнеси, що стали їх головною підтримкою. Така співпраця починається від регулярного фінансування та закінчується величезними проєктами: «Око за око» (БФ «Повернись живим» та «ОККО»), «Запакуй небо – прокачай ППО» (БФ «Повернись живим» та «Нова пошта») [9]. До того ж існують приклади, коли бізнесмени відкривають власні виробництва для допомоги військовим, наприклад, Олександр Яковенко — співвласник логістичного бізнесу Supramagine, що тепер займається перевезенням потреб військових із закордону, згодом запустив TAF Drones — military-tech-компанію з виробництва FPV-дронів та іншої техніки для ЗСУ, що

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

починала свій розвиток як волонтерська ініціатива та надавала усі вироблені продукти безкоштовно [2].

Іще одним важливим бізнес-партнером для розвитку армії є ІТ-галузь. За даними видання NV станом на 08.05.2023 у списку лідерів серед приватних компаній, що донанять, є 10 ІТ-компаній [10]. Окрім значної фінансової допомоги, вони безпосередньо впливають на хід війни завдяки удосконаленню технологій, що вже використовуються, та навчанню військових у галузі використання цих технологій. Марія Берлінська – засновниця та керівниця Victory Drones – найбільшого в Україні навчального проєкту для військовослужбовців. Вони створили продукт, який став базою для навчання як курсантів вищих військових навчальних закладів, так і представників СБУ, ГУР тощо. «Застосування технологій в умовах війни» – курс на платформі «Prometheus», що дозволяє готувати кадрів десятками тисяч в онлайн-форматі. Марія також говорить про ширший вплив своєї роботи: їх роль полягає не лише у створенні можливостей навчання, а й повноцінне лідерство у сфері, розбудова екосистеми, підвищення рівня експертизи у країні. Серед більш конкретних додаткових внесків керівниця виділяє комунікацію із державними органами, зміна законодавства для сприяння допомоги ЗСУ. Зокрема, волонтерам вдалось вплинути на прийняття Постанови Уряду від 10.03.2022 № 247 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань державного експортного контролю», що розширила коло суб'єктів, які на період воєнного стану мають можливість імпортувати в Україну товари військового призначення, та спрощено порядок реєстрації таких суб'єктів в Держекспортконтролі, отримання ними відповідних дозвільних документів [7]; внесення змін до підрозділу 2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування податком на додану вартість операцій з ввезення товарів для потреб виробництва та/або ремонту безпілотних систем; внесення зміни до розділу XXI «Прикінцеві та перехідні положення» Митного кодексу України щодо звільнення від оподаткування ввізним митом товарів для потреб виробництва та/або ремонту

безпілотних систем [6]; набуття чинності закону № 3411-IX "Про внесення змін до статті 4 Закону України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України» щодо спрощення процедури списання військового майна», завдяки якому командири військових частин отримують реальні повноваження списувати під час дії воєнного стану військове майно своїм наказом (крім зброї) вартістю за одиницю військового майна або за одним актом вартістю до 1 700 000 гривень без затверджень та погодження з посадовими особами вищих рівнів, правоохоронними органами чи спеціальним правоохоронним формуванням у складі Збройних Сил України [8].

В українській історії сучасної війни є й специфічні кейси допомоги армії. Одним із них став славнозвісний проєкт «Народний Байрактар» від Благодійного фонду Сергія Притули, що 18 серпня 2022 року купив повний доступ Міністерству Оборони України до можливостей одного із супутників компанії ICEYE, що надає доступ до зображень критичних ділянок фронту із високою частотою оновлення. 25 листопада прес-служба ГУР МО повідомила, що Народний супутник допоміг виявити близько 2600 одиниць військової техніки росіян у 150 районів розміщення ворога на окупованих територіях України, на території держави-окупанта та її союзників [5].

Отже, Україна є прогресивною не лише у методах ведення цієї війни, а й у її процесах загалом. Не існує жодного випадку в історії, у якому населення могло збирати настільки значні суми на придбання засобів для війни. Сучасні події сприяли розвитку громадянського суспільства в Україні. Волонтери та активісти показали себе ефективними у питаннях допомоги армії, координування та забезпечення її потреб. Небайдужість українців, інститут громадянського суспільства доводить спроможність невеликої держави протистояти величезній воєнній машині. Війна це про внесок кожного, а волонтери та громадські організації гуртують суспільство навколо себе, аби акумулювати зусилля кожного в єдиний опір ворогу.

Список використаних джерел

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

1. Forbes Ukraine. Повернись живим: рекорди, скандали, Притула, кінець війни – Тарас Чмут – Країна героїв | *Forbes Ukraine*, 2022. Youtube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=0pZip6Qc7ME> (дата звернення: 01.04.2024).
2. Forbes Ukraine. Чмут, Берлінська, Яковенко: суперволонтери, які змінили галузь допомоги – Перший мільйон. Спецвипуск, 2023. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=MDc51xbAGCg> (дата звернення: 01.04.2024).
3. Звітність фонду «Повернись Живим» у період 24.02.2022-01.04.2024 - savelife.in.ua. URL: https://savelife.in.ua/reporting/?reportingType=%22transfer%22&date_from=%222022-02-24T10%3A00%3A00.000Z%22&date_to=%222024-04-01T09%3A00%3A00.000Z%22 (дата звернення: 01.04.2024).
4. Лазарева А., Тимошенко Л., Дракохруст Т. Волонтерський рух у безпековій політиці України: Воєнні дії та роль. 2024 с. 671-683 URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/9038/9085>
5. Народний Байрактар. Благодійний фонд Сергія Притули. URL: <https://prytulafoundation.org/about/projects/archive/narodnij-bajraktar> (дата звернення: 06.04.2024).
6. Податковий кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 06.04.2024).
7. Закон «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань державного експортного контролю». Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/247-2022-п#Text> (дата звернення: 06.04.2024).
8. Закон «Про внесення змін до статті 4 Закону України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України» щодо спрощення процедури списання військового майна». Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3411-20#Text> (дата звернення: 06.04.2024).
9. Проекти «Повернись живим». savelife.in.ua. URL: <https://savelife.in.ua/projects/#start> (дата звернення: 01.04.2024).
10. Які приватні компанії найбільше донатять на ЗСУ та гуманітарні потреби: дослідження. Happy Monday. URL: <https://happymonday.ua/yaki-kompaniyi-najbilshe-donatyat-na-zsu> (дата звернення: 06.04.2024).

ДАР'Я ПИСАРЕНКО

студентка другого курсу освітньої програми
«Суспільне і приватне врядування», НаУКМА

ПОЛІТИКА ВЛАДИ ТА РОЛЬ ГРОМАДСЬКОСТІ У ПРОЦЕСІ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ/ВЕТЕРАНОК В УКРАЇНІ

Ключові слова: політика, влада, громадськість, реінтеграція, адаптація, війна, ветеран, ветеранка, ексвійськовий, програма, проєкт, Міністерство у справах ветеранів, постанова, закон, міжнародні партнери.

Мета дослідження: дослідити вплив влади та активного населення нашої держави у процес реінтеграції та адаптації наших Захисників та Захисниць та виявити ефективні стратегії, механізми та програми підтримки інтеграції цієї важливої соціальної групи у суспільство.

Виклад основного матеріалу. Мою роботу я хотіла б побачити з аналізу важливості та актуальності цієї теми. На жаль, Україна зіткнулась з кривавою війною, розв'язаною російською федерацією 10 років тому, яка триває і досі. Раніше слово «ветеран» здебільшого асоціювалося з людиною похилого віку, яка воювала під час Другої світової війни. Однак з 2014 року воно набуло додаткових значень. Сьогодні це не лише наші (пра)дідусі та (пра)бабусі – це батьки, брати та сестри, сини та доньки, друзі, знайомі, які захищають свободу, територіальну цілісність і незалежність України у сучасній російсько-українській війні. Протягом останнього десятиліття наші Захисники та Захисниці мужньо обороняють нашу державу, кожного та кожену, захищають всіх нас. Українське суспільство має навчитися з особливою увагою підтримувати своїх Захисників та Захисниць і допомагати їм. Як всім нам відомо, росія щодня показує своє справжнє обличчя, здійснюючи воєнні злочини, злочини проти людяності та геноциду, порушуючи загальноприйняті норми міжнародного права. І наші Збройні сили, на жаль, є жертвами цих дій. Ветерани і ветеранки стикаються з низкою проблем, які потребують негайної реакції з боку органів влади та громадськості та аналітики для створення та реалізації ефективних програм підтримки та інтеграції. Політика влади та роль громадськості у процесі реінтеграції ветеранів і ветеранок повинні перебувати у центрі уваги як соціальних досліджень, так і практичних заходів. Забезпечення доступу до освіти, охорони здоров'я, житла та працевлаштування – це лише деякі з аспектів,

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

які потребують уваги та повинні бути у порядку денному на державному та суспільному рівнях.

На мою думку, обов'язок держави та моральне зобов'язання громадських організацій і всіх представників української нації забезпечити гідний та ефективний процес реінтеграції для тих, завдяки кому держава Україна продовжує існувати. Державі слід продовжувати створювати різні проекти реінтеграції, які фінансуватимуться з державного бюджету, а також ефективно комунікувати з громадськими організаціями, благодійними фондами, міжнародними партнерами тощо для того, аби забезпечити реалізацію цих проектів всім необхідним, а саме: фінансуванням, людським капіталом, приміщенням, обладнанням і тощо. Повернення воїна/воїнки у цивільне життя потрібне найперше нам, цивільним. Окрім поваги та вдячності за їхню військову службу, ідеться також про формування міцного суспільства з новими ролями, економічне відновлення країни після війни. Реінтеграція людей, завдяки яким ми маємо змогу жити, працювати, радіти в нашій країні під українським прапором, *є нашої головною місією*. Вони ті, хто захищає нашу Батьківщину. За висловом Дмитра Козацького (позивний “Орест”), *“ветерани – це громадяни, які заплатили більше, ніж податки”* [1]

Щоб розуміти всю сутність ситуації, я хотіла б показати в цифрах масштаб та складність завдання реінтеграції. «За даними, на кінець 2012 року чисельність ЗСУ становила близько 184 тис. осіб. У 2014 році, після вторгнення росії на АР Крим та Донбас, українська армія взяла участь у бойових діях та почала нарощувати особовий склад ЗСУ. У лютому 2016 року чисельність ЗСУ сягала 275 тис. осіб. Після початку повномасштабної війни в Україні, у 2023 році, у ЗСУ перебувало приблизно 700 тисяч українців, це утричі більше, ніж у 2014-2021 роках. Зросла кількість жінок у ЗСУ. Зараз вони становлять 7,3% від загальної кількості особового складу. Також цього року (2024) планується посилити Збройні Сили України та залучити ще більше військовослужбовців. Українське

законодавство передбачає, що в особливий період та під час воєнного стану чисельність ЗСУ збільшується відповідно до указів про мобілізацію» [2].

«За останніми прогнозами Міністерки (*вже минулої*) у справах ветеранів Юлії Лапутіної, після перемоги в Україні налічуватиметься приблизно 4-5 мільйонів ветеранів, їхніх сімей і сімей полеглих воїнів. Це приблизно 10% населення. За її словами, у відсотковому відношенні це найбільша цифра серед інших країн, у яких також є ветерани та ветеранські політики» [3]. Багато з них потребуватимуть програм реабілітації та реінтеграції, які мають забезпечити держава і суспільство. Спираючись на ці цифри, ми можемо зробити висновок, що робота зараз та попереду є надзвичайно складною, але не менш важливою.

На цьому етапі хочу перейти до практичних кейсів, які вже реалізуються державою та громадськістю.

«Уряд України розробив *нову державну ветеранську політику*, яка базується на п'яти ключових елементах:

- створення інфраструктури, завдяки якій ветерани/-ки отримують якісні та дієві послуги;
- економічна активність: держава стимулюватиме створення та розвиток ветеранського бізнесу;
- успішна реабілітація: створення мережі сучасних реабілітаційних центрів по всій Україні, які надаватимуть комплексну допомогу;
- доступне житло для ветеранів/-ок війни та членів їхніх сімей;
- вшанування подвигу військових» [4].

Психологічна допомога. Згідно з новою Постановою Кабінету Міністрів України [5] на державному рівні ветеранам/-кам і їхнім сім'ям надається безоплатна психологічна допомога, в яку входить соціально-психологічна підтримка та супровід, психологічна реабілітація та комплексна медико-психологічна реабілітація.

Фізична реабілітація є надзвичайно важливою у процесі адаптації та реінтеграції ексвійськових. Для цього в Україні також працюють різні центри

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

реабілітації, що допомагають учасникам бойових дій повернутися до звичного життя. Нашим Захисникам та Захисницям доступно *безоплатне протезування та санаторно-курортне лікування*.

Окрім ініціатив, які підтримують ментальне та фізичне здоров'я, для відновлення важливими є і ті, які дають можливість психологічно розвантажитись, започаткувати власну справу та вчитися жити по-новому. Для цього в Україні започаткували *арттерапію* для ветеранів/-ок. Це практика для покращення психологічного стану за допомогою творчості (наприклад, майстер-класи з різних видів мистецтва, таких як олійний живопис, інтуїтивне малювання народне прикладне мистецтво тощо). Такий вид допомоги може стати доповненням до основного лікування.

Підприємництво. Серед ветеранів багато рішучих і майстровитих людей, які стають підприємцями. Навички підприємництва є цінними та важливими для того, аби започаткувати нову власну справу, стати економічно активним та відновити своє самостійне життєзабезпечення [6].

Ще однією важливою інновацією є проєкт *«Помічник ветерана»*, пілотний проєкт якого стартував 1 липня 2023 року, який підготувало Міністерство у справах ветеранів України. За результатами пілотного проєкту, узагальненого Мінветеранів, у 2024 році заплановано масштабування інституту помічника ветерана на усю територію України. У складі територіальних громад запроваджується інститут помічника ветерана як складової системи переходу від військової служби до цивільного життя [7].

Фінансова допомога. Після служби чимало військових не можуть одразу повернутися до цивільної роботи через фізичний чи психологічний стан, тож їхнє фінансове становище ускладнюється. Саме тому держава надає фінансову допомогу ветеранам і їхнім родинам [8].

Навчання. Державна освіта. «Сучасна якісна освіта є одним із дієвих способів реінтеграції ветеранів у мирне життя. Сьогодні одним із пріоритетних питань Мінветеранів є створення умов для навчання ветеранів війни, членів їхніх

сімей та родин полеглих Захисників і Захисниць України, надання їм можливості отримати нові знання, підвищити кваліфікацію, або взагалі опанувати нові професії» [9]. Держава забезпечує учасникам бойових дій та їх дітям державну цільову підтримку для здобуття освіти в державних і комунальних закладах освіти.

Школа сімейного фермерства для ветеранів і ветеранок війни, яку проводить Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України.

New Horizons Hub. В Україні запустили безоплатний проєкт [10] для навчання ІТ-спеціальностям для військовослужбовців, які повернулися з фронту. Там надають практичні знання з нової професії у сфері ІТ, допомагають з працевлаштуванням, проводять консультації з ментального здоров'я.

Наступні важливі проєкти стосуються *сім'ї*, які реалізує Veteran Hub. Організація допомагає налагодити взаємодію військового зі своєю сім'єю: спілкування, психологічна підтримка, батьківство, сексуальне життя. Вони мають напрацювання, що допомагають ветеранам/кам реінтегруватися в їхні родини, а саме: посібник *усвідомлене батьківство під час війни*, платформа *Resex*, мапа етапів у житті коханих воїнів *«Шлях коханої воїна»* [11].

Також завдяки проактивній громадськості та міжнародним партнерам створилась *«Сертифікатна програма «Урядування в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення»»* [12]. Вона спрямована на підвищення кваліфікації ветеранів та ветеранок, які прагнуть професійно самореалізуватися у сфері державного управління та місцевого самоврядування.

І крайній проєкт, який я хочу згадати у своїй роботі, але далеко не останній, який реалізується в Україні, це *проєкт «Робота для ветерана є!»*. [13]. Проєкт було створено з метою підвищити кваліфікацію роботодавців (зокрема HR-спільноти) щодо взаємодії з ветеранами як пошукачами та працівниками, руйнування стереотипів щодо екскомбатантів/ок, а також збільшити кількість компаній приватного сектору з дружньою до ветеранів культурою.

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

Висновки. Отже, багато наших Захисників та Захисниць за час жорстокої війни втратили домівки, роботу, в них змінився стан фізичного й ментального здоров'я. І держава, громадські організації та всі громадяни України мають створити усі умови для їх комфортного повернення до цивільного життя. З першого дня повернення військових з фронту слід приділяти увагу їхній якісній інтеграції в громаду, сім'ю та економіку як на мікро-, так і на макрорівні, а також використовувати їхній потенціал у процесі державотворення, що має бути додатково посилено лідерством ветеранської спільноти. Не ветеран повинен готуватися до інтеграції в суспільство, а суспільство повинне бути готовим до повернення ветерана. Тож у силах кожного зробити мінімальні дії.

Список використаних джерел

1. Як писати про ветеранів. Рекомендації для журналістів від Українського ветеранського фонду. URL: https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2023/09/how_to_write_about_veterans.pdf
2. Яка чисельність ЗСУ у 2024 році: скільки військових перебуває на фронті. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20240223-yaka-chyselnist-zsu-u-2024-rozhi-skilky-vijskovyh-perebuvaye-na-fronti/>
3. Іванна Стець для Varosh. Інтегруватись потрібно не лише військовим, а й нам. Про контакт цивільного та військового світів. URL: <https://varosh.com.ua/vijna/integruvatys-potribno-ne-lyshe-vijskovym-a-j-nam-pro-kontakt-cyvilnogo-ta-vijskovogo-svitiv/>
4. Прем'єр-міністр назвав п'ять ключових елементів нової ветеранської політики. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/premier-ministr-nazvav-piat-kliuchovykh-elementiv-novoi-veteranskoj-polityky>
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-%25D0%25BF#Text>
6. Ukraïner. Як в Україні допомагають ветеранам. URL: <https://www.ukraïner.net/yak-dopomahaiut-veteranam/>
7. Помічник ветерана: дорожня карта для громад, кандидатів та родин Захисників і Захисниць. URL: <https://mva.gov.ua/ua/pomichnik-veterana/opis-proyektu>
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання соціального захисту ветеранів війни та жертв нацистських переслідувань». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-sotsialnoho-zakhystu-veteraniv-viiny-ta-zhertv-natsystskykh-peresliduvan-i210723-754>

9. Міністерство у справах ветеранів України. Вступна кампанія – 2023. URL: <https://mva.gov.ua/ua/veteranam/socialna-ta-profesijna-adaptaciya/pamyatka-vstupna-kampaniya-2022>
10. Благодійний проєкт адаптації ветеранів після повернення до цивільного життя. URL: <https://www.horizonshub.org/ua>
11. Veteran Hub. URL: <https://veteranhub.com.ua/>
12. Проєкт для ветеранів та ветеранок. URL: <https://www.facebook.com/share/p/gJwwHEpV1412ZJey/>
13. Happy Monday. Робота для ветерана є! URL: <https://veterans.happymonday.ua>

АНАСТАСІЯ ПРОХОРЕНКО

студентка другого курсу освітньої програми
«Суспільне і приватне врядування», НаУКМА

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО – ВИСТАВКОВОГО ЦЕНТРУ МУЗЕЮ МАЙДАНУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, Інформаційно-виставковий центр Музею Майдану, Революція Гідності, Євромайдан, Небесна Сотня, воєнний стан.

Мета дослідження полягає у виявленні напрямків формування та реалізації політики щодо національно-патріотичного виховання дітей та молоді з використанням кейсу діяльності Інформаційно-виставкового центру Музею Майдану в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. «Національно-патріотичне виховання – наскрізний виховний процес, спрямований на утвердження української національної та громадянської ідентичності, формування оборонної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності та відповідальності, готовності до дієвого виконання громадянського

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України» [1, ст. 1].

Національно-патріотичне виховання є складовою державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності разом з військово-патріотичним вихованням та громадянською освітою [1, ст. 8].

Відповідно до Наказу МОН від 06.06.2022 № 527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України затверджено концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України, де зазначено про нагальну потребу «переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей» [2].

Найбільш актуальними напрямками національно-патріотичного виховання, як зазначено в концепції є громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання. Зазначено, що національно-патріотичне виховання має здійснюватися на прикладах мужності та героїзму громадян України, зокрема, Героїв Небесної Сотні та революційних подій 2013-2014 років [2].

Основними складовими національно-патріотичного виховання відповідно до статті 9 Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13.12.2022 є: громадянсько-патріотичне, духовно-моральне виховання та співпраця із закордонними українцями.

Дуже багато історичних подій впливають на розвиток нашої країни. Революція Гідності не стала винятком. У серці нашої країни – у Києві, усього 10 років тому відбувались події, що назавжди змінили життя багатьох людей і держави в цілому. Події, які ми могли споглядати наживо чи через екрани телевізорів у реальному часі закарбувались в історії навечно. Під час повномасштабної війни на території України, дослідження подій 2013-2014 років

є дуже актуальними. На мою думку, саме на засадах Революції Гідності карбувався сучасний український народ, який наразі протистоїть зовнішньому ворогові та відстоює свій європейський шлях розвитку. Саме з бажання євроінтеграції почалися події 2013 року.

21 листопада 2013 року півтори тисячі людей вийшли на Майдан Незалежності в знак протесту проти того, що проросійський президент Віктор Янукович відмовився підписувати угоду про асоційоване членство України в Європейському Союзі, до якої наша країна йшла з моменту відновлення державної незалежності. Вночі 30 листопада на вулиці залишились кілька сотень активістів, переважно студентів. Їх жорстоко розігнала міліція, у відповідь на що 1 грудня до центру Києва з'їхалися сотні тисяч людей з різних куточків України. Усі вони мали одну мету – обурені корупцією, узурпацією влади, політикою русифікації та зближення з росією, міліцейським свавіллям, вони вийшли на мирний мітинг, що згодом, на жаль, перетворився на силове протистояння. Так і зародився Євромайдан.

Дослідженням подій Революція гідності, а також збереженням пам'яті про події 2013-14 років займаються працівники Національного меморіального комплексу Героїв Небесної Сотні – Музей Революції Гідності та Інформаційно-виставковий центр Музею Майдану.

«Інформаційно – виставковий центр Музею Майдану – простір, де можна дізнатися про передумови та перебіг Євромайдану, отримати інформацію про маршрут «Місця Революції Гідності», замовити екскурсію, принести експонати, залишити свої спогади про знаменні події, довідатися про діяльність Національного меморіального комплексу Героїв Небесної Сотні – Музею Революції Гідності» [3].

Незважаючи на повномасштабне вторгнення росії на територію України і загрозу ракетних обстрілів, у стінах Інформаційно-виставкового центру Музею Майдану відбуваються різноманітні заходи. Хотіла б звернути увагу на виставку «Назустріч свободі», яка має місце на першому поверсі центру. Тут відвідувачі

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

можуть ознайомитись з історією Євромайдану, починаючи з перших днів протестних акцій; побачити оригінальні речі часів Революції Гідності; відвідати фото- та відео-зони з демонстрацією подій 2013-2014 років; ознайомитись із символікою та мистецтвом тих часів. Ще одним дуже важливим і цікавим елементом експозиції є мультимедійні оповіді учасників подій, які можна прослухати прямо під час відвідування музею. Будівлю музею планують збудувати на земельній ділянці на алеї Героїв Небесної Сотні, 3–5, прямо на вершині пагорба, де 20 лютого 2014 року під час Революції гідності стався масовий розстріл активістів Євромайдану. Тоді ж вулиця Інститутська перетворилася на місце скорботи.

«Люди масово приносили квіти та лампадки до решток вуличних барикад, улаштовували саморобні пам'ятники на тих місцях, де загинули люди тощо. Уже у квітні 2014 року на Інститутській можна було побачити численні пам'ятні хрести, стели та інші знаки вшанування загиблих, яких почали називати Небесною Сотнею. Тоді ж поміж готелем «Україна» і банком «Аркада» спорудили тимчасову дерев'яну церкву-каплицю, а згодом у нижній частині вулиці організували так званий народний Пантеон» [4]. Загиблих учасників Євромайдану після цього почали називати Небесною Сотнею, а вулиця стала місцем вшанування їхньої пам'яті. Опісля цих подій вулицю перейменували на алею Героїв Небесної Сотні – героїв, що поклали своє життя на вівтар свободи України. Від 2015 року 20 лютого відзначають офіційний День Героїв Небесної Сотні.

Поки Дім Свободи лишається на аркушах архітектурного проєкту, саме Інфоцентр бере на себе проведення освітніх заходів, відкритих дискусій та інших подій, що пов'язані з Євромайданом. На другому поверсі цього центру облаштовано простір для заходів та різноманітних зустрічей, презентацій книг та показу фільмів. Я особисто взяла інтерв'ю у Ольги Сало, авторки дизайну Інформаційно-виставкового центру Музею Майдану. Ось що вона сказала: «Отримавши невеличкий простір, ми хотіли зробити його цікавим і для тих, хто

мало знає про Революцію Гідності, і для тих, хто пережив ці події. Експозиція другого поверху – це можливість самостійно поблукати Майданом, подивитися, де відбувалися сутички, де стояли барикади, наметове містечко, ключові споруди. Один з очікуваних результатів – усвідомлення відвідувачами, наскільки важлива тема Революції Гідності та наскільки принципова справа – постання повноцінного музею, який би розлого розкривав тему Майдану» [5]. Що цікаво – після спорудження Дому Свободи простір Інформаційний центр Музею Майдану у Будинку профспілок продовжить діяти для відвідувачів.

Висновки. Національно-патріотичне виховання здійснюється шляхом популяризації національних цінностей України; проведення заходів з формування громадянської стійкості; поширення знань, що стосуються українського державотворення; залучення інститутів громадянського суспільства до національно-патріотичного виховання; залучення молоді до участі, організації та проведення виховних і просвітницьких заходів.

Інформаційний центр Музею Майдану здійснює важливі заходи, які вписуються у концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України і є прикладом громадянсько-патріотичного виховання за напрямками: популяризація історії України, а саме, боротьби українського народу за самовизначення, вшанування борців за незалежність і територіальну цілісність України; духовно-морального виховання напрямом: вшанування видатних особистостей українського державотворення, героїв, які полягли в боротьбі за захист незалежності та територіальної цілісності України; військово-патріотичного виховання за напрямками: залучення молоді до загальнодержавних заходів військово-патріотичного виховання; громадянської освіти, що ґрунтується на національних цінностях.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13.12.2022, № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

2. Наказ МОН від 06.06.2022 № 527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України». URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-deyaki-pitannya-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-v-zakladah-osviti-ukrayini-ta-viznannya-takim-sho-vtrativ-chinnist-nakazu-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-vid-16062015-641>
3. Інформаційно-виставковий центр Музею Майдану. URL: <https://www.maidanmuseum.org/uk/node/622>
4. Вара О. «Алея Героїв Небесної Сотні: історичний аспект.» URL: https://www.maidanmuseum.org/uk/node/1496#_ftnref1
5. Сайт Національного меморіального комплексу Героїв Небесної Сотні – Музей Революції Гідності. URL: <https://www.maidanmuseum.org/>

Олександр Синицький

студент 1-го курсу магістерської програми
«Суспільне політика і врядування», НаУКМА

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ МІСЦЕВИМ РОЗВИТКОМ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ключові слова: Україна, стратегії, аналіз іноземного досвіду, фінансова незалежність, заінтересованість, інвестиції, наукові парки, багаторівневе врядування, планування, субсидіарність, узгодженість.

Метою дослідження є пошук системи стратегічного планування, яка створить умови для економічного зростання громад на території України.

Виклад основного матеріалу. Україна зіткнулася з безпрецедентними викликами через військовий конфлікт з росією, що створило нові та поглибило існуючі проблеми у публічному управлінні. Стратегічне управління місцевим розвитком в умовах війни вимагає адаптації до нових умов, координації між різними рівнями влади та впровадження інноваційних рішень [1].

Хоча сьогоднішня ситуація в Україні є унікальною, аналіз досвіду стратегічного управління таких країн, як Хорватія, Грузія та Ізраїль, дає дуже цінну інформацію. Ці країни зіткнулися з дещо схожими викликами і з різним

ступенем успіху реалізували власні стратегії. З аналізу досвіду перелічених країн можна виділити ключові «стовпи», визначені на основі цього міжнародного досвіду: [2], [3].

Посилення фінансової незалежності громад. «Сильна економіка – це база безпеки. Основа сильної економіки – інновації та продукти з високою доданою вартістю, потрібні у всьому світі» – ці слова часто приписують засновникам держави Ізраїль. Вони підкреслюють важливість економічної стійкості та розробки економічних стратегій, направлених на створення інновацій та товарів з високою доданою вартістю [4].

Підвищення інтересу нижчих рівнів влади у вищому рівні соціально-економічного розвитку громади/регіону через концептуальні зміни у багаторівневому врядуванні. Відповідно до одного з основних принципів Європейського Союзу, принципу субсидіарності, потрібно підвищувати результативність політик (policy), шляхом передачі максимально можливих повноважень на нижчі рівні влади. Регіони, на думку автора, повинні мати право змінювати, наприклад, ставки податків [5].

Окремим «стовпом» розвитку регіонів має стати розвиток інвестицій через створення наукових парків на базі провідних університетів регіону. Закон про наукові парки набрав чинності 1 січня 2010 року [6], проте за цей час не було створено ні одного конкурентного наукового парку. Необхідно провести детальний аналіз та виявити причини такої ситуації.

Ідея нових наукових парків повинна включати синергію науки та реального сектору економіки, забезпечуючи трансфер технологій від університетів до бізнесу. У подальшому, це сприятиме створенню нових продуктів та послуг, що мають високу додану вартість. Потрібно заінтересувати висококваліфікованих фахівців та науковців до створення та роботи у таких наукових парках. Це означатиме підвищення загального рівня знань та компетенцій у регіоні, що в свою чергу, робить регіон більш привабливим для

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

інвесторів. Наукові парки можуть дати громаді сприятливі умови для розвитку стартапів та малих інноваційних підприємств та підтримувати місцевий бізнес.

Лише у випадку заінтересованості влади та створення конкурентноспроможного середовища між регіонами та громадами, загальний соціально-економічний рівень України може досягти найбільших показників. І в такому випадку, етап оцінювання відбуватиметься шляхом порівняння регіонів та громад за розробленими центральною владою показниками. Створення відмінних між собою економічних умов на найнижчих рівнях, дозволить виявити умови, які сприяли найбільшому економічному зростанню.

Необхідно розробити систему узгоджених між собою стратегій розвитку, починаючи від загальнодержавного рівня, регіонального рівня та рівня територіальних громад.

Центральна влада повинна дати регіонам стратегічне бачення, визначити основні напрями розвитку країни. Сьогодні це можуть бути інновації, технологічний розвиток секторів економіки, енергетична безпека, тощо.

Далі регіони, на своєму рівні, повинні визначити кожен для себе ключові напрями розвитку, які будуть узгоджені з національною стратегією, та створити програми реалізації цих напрямків. І чудовим інструментом тут може слугувати створення наукового парку. По закінченню певного періоду, можна буде ринковим методом визначити, рішення та програми яких регіонів були найрезультативнішими.

На рівні громад потрібно акцентуватись у стратегіях на актуальних проблемах та місцевих ініціативах. У стратегічному плануванні повинно враховуватись та заохочуватись публічно-приватне партнерство та залучення громадськості до процесу прийняття рішень щодо розвитку інноваційної інфраструктури та реалізації місцевих проектів.

Така система узгоджених стратегій розвитку сприятиме створенню стійкої інноваційної екосистеми, що забезпечить економічне зростання, підвищення конкурентоспроможності та стійкість регіонів та країни в цілому.

У контексті військового стану виникає питання – що робити з тимчасово-окупованими територіями?

На думку автора – потрібно готуватись до їх деокупації, потрібно мати бачення майбутнього розвитку цих регіонів. Проте витрачання великої кількості ресурсів на подібну діяльність не є доцільною, адже в ситуації, коли невідомо, яким шляхом і коли певна територія буде деокупована, неможливо передбачити і врахувати всі зміни у зовнішньому середовищі для результативного стратегічного планування.

Висновки. Підсумовуючи, необхідно підкреслити важливість стратегічного планування місцевим розвитком в умовах війни. Досвід таких країн, як Хорватія, Грузія та Ізраїль, що також стикалися з військовими конфліктами та зуміли частково або повністю вирішити подібні проблеми, є дуже цінним для України. Врахувавши вищезазначений досвід, було розроблено три ключові «стовпи» соціально-економічного розвитку:

Посилення фінансової незалежності громад. Сильна економіка є базою безпеки, а інновації та продукти з високою доданою вартістю є ключовими елементами для економічної стійкості. Потрібно розробляти економічні стратегії, спрямовані на створення товарів з високою доданою вартістю.

Підвищення інтересу нижчих рівнів влади у вищому рівні соціально-економічного розвитку громади/регіону через концептуальні зміни у багаторівневому врядуванні. Відповідно до принципу субсидіарності, необхідно передавати максимальні повноваження на нижчі рівні влади, включаючи, наприклад, можливість змінювати податкові ставки.

Розвиток інвестицій через створення наукових парків. Створення наукових парків повинно базуватись на синергії науки та реального сектора економіки, що забезпечить трансфер технологій від університетів до бізнесу. Потрібно заохочувати висококваліфікованих фахівців та науковців до роботи у наукових парках для підвищення рівня знань та компетенцій у регіоні.

Створення конкурентного середовища між регіонами та громадами, а також узгоджені стратегічні плани розвитку сприятимуть створенню стійкої інноваційної екосистеми, що забезпечить економічне зростання, підвищення конкурентоспроможності та стійкість регіонів та країни в цілому.

Список використаних джерел

1. Кондратьєва, Г.В. Організація управління розвитком територій під час військових дій в Україні. Громадський простір. URL: <http://surl.li/kfclji>
2. Карташов Є.Г. Обмежена децентралізація у Хорватії: здобутки та прорахунки. Гілея: науковий вісник. 2017. Вип. 127. – С. 396-398. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2017_127_104
3. Варченко І. (2014) «Реформи в Грузії 2004-2012 років: уроки для України». Громадський простір. URL: <http://surl.li/aklpmv>
4. Амелін, А. (2022). За прикладом Ізраїлю. Як Україні відновити економіку після війни. 28 березня. URL: <http://surl.li/htctfq>
5. Борщевський В., Василиця О., Матвеев Є. (2022). Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку. Держава та регіони, 2, с. 30-35. URL: <https://er.ucu.edu.ua/handle/1/3218>
6. Закон України «Про наукові парки» від 25 червня 2009 року, № 1563-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1563-17>

ДАРІЯ ФІЛПОВА

*студентка другого курсу освітньої програми
«Суспільне і приватне врядування», НаУКМА*

ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ НА РОЗВИТОК ЦИФРОВОГО УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Ключові слова: цифрове урядування, електронне урядування, європейська інтеграція, електронна демократія, електронні послуги, Dіia.

Мета дослідження: дослідити теоретичні та практичні аспекти цифрового урядування, його принципи, методи та інструменти, а також виявити його вплив на державне управління, економіку та суспільство.

Виклад основного матеріалу.

У країнах, що прагнуть до європейської інтеграції, впровадження цифрового урядування стає невід'ємною складовою модернізації державного апарату. Ця доповідь спрямована на дослідження впливу європейського досвіду на розвиток цифрового урядування в Україні. Зокрема, її мета – розглянути теоретичні та практичні аспекти цифрового урядування, принципи, методи та інструменти, а також визначити його вплив на державне управління, економіку та суспільство, зокрема в контексті електронної демократії та надання електронних послуг громадянам.

Протягом останніх десяти років політика ЄС щодо країн Східного Партнерства пройшла значні зміни внаслідок швидкого розвитку суспільно-політичного та економічного середовища у регіоні. Зокрема, протягом останніх 4-5 років виникла тенденція до активного впровадження цифрових технологій як одного з пріоритетів у рамках цієї політики. Наприклад, з 22 травня 2019 року Європейський Союз розпочав в Україні програму «EU4Digital: підтримка цифрової економіки та суспільства у Східному партнерстві». Ця програма спрямована на розвиток цифрового ринку для підтримки економічного зростання, створення робочих місць та покращення якості життя. Мережі EU4Digital допомагають обмінюватися досвідом та сприяють розробці спільних проєктів для покращення життя громадян та підвищення конкурентоспроможності бізнесу [1].

В Україні активно розвивається система надання публічних е-послуг та електронної ідентифікації, включаючи запуск порталу державних послуг «Дія», Інтегровану систему електронної ідентифікації, впровадження технології SmartID та оптимізацію електронних реєстрів даних. Це створило сприятливі умови для розширення міжнародної співпраці у цій галузі [2].

Один із недавніх видимих успіхів у розвитку електронних навичок (e-Skills) – запуск онлайн-освітньої платформи «Дія. Цифрова освіта». Також, починаючи з 2019 року, створення електронної системи охорони здоров'я «e-Health» було високо оцінене європейськими зацікавленими сторонами як один із

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

кроків на шляху до інтеграції країни у європейський цифровий ринок [3]. Введення сервісу «Малятко» [4].

На сьогодні головним органом, відповідальним за прийняття рішень у сфері електронного урядування, є Міністерство цифрової трансформації, яке було створено в результаті реорганізації Державного агентства з питань електронного урядування України після ухвалення Постанови КМУ від 02 вересня 2019 р. № 829 «Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади» [5].

У контексті виконання Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом, Україна зобов'язана розвивати електронне урядування відповідно до європейських стандартів. Впровадження електронного урядування є ключовою умовою для створення ефективної цифрової економіки і цифрового ринку в Україні, а також для подальшої інтеграції її до Європейського цифрового ринку [6].

Розробка онлайн-порталу державних послуг «Дія» [3]. Стало одним із найпопулярніших заходів уряду в розвитку цифрового середовища в Україні. Однією з ключових мет Міністерства цифрової трансформації, у контексті використання цього порталу, є цифрування 100% державних послуг до 2024 року. На порталі вже доступно значна кількість публічних послуг онлайн, також можна отримати різноманітні документи, ліцензії дозволи, допомогу, подати позов до суду та виконати інші реєстраційні процедури.

Серед нововведень, пов'язаних з електронними документами, можна виділити наступні можливості [6].

Отримання електронних версій ID-картки та біометричного закордонного паспорту.

Оформлення допомоги із безробіття онлайн.

Видача цифрового водійського посвідчення та технічного паспорту на авто (з можливістю призначення належного користувача через кабінет водія), перевірка дійсності страхового полісу на авто.

Отримання електронних податкових номерів та довідок для внутрішньо-переміщених осіб. Е-РНОКПП стає цифровим аналогом паперового податкового номера і може відображатися у мобільному застосунку «Дія» як частина електронного паспорта (ID-картка чи біометричний закордонний паспорт), або окремий документ – е-РНОКПП (якщо у користувача немає е-паспорта).

Оформлення свідоцтва про народження дитини до 14 років (відображається у батьків дитини) та його використання під час подорожей, отримання банківських послуг, реєстрації місця проживання дітей тощо.

Оформлення цифрового студентського квитка.

Обмін документами, що дозволяє громадянам передавати електронну копію документа за власним бажанням, з електронним підписом та зазначенням конкретного місця передачі.

Використання цифрових документів «Дія» при роботі з банками, у тому числі відкриття онлайн рахунків без особистого візиту до банківської установи, завдяки функції обміну електронними документами.

Використання цифрових документів «Дія» під час подорожей (Укрзалізниця, автобусні перевезення, аеропорти).

Використання цифрових документів «Дія» при отриманні поштових та кур'єрських послуг.

Використання цифрових документів «Дія» для ідентифікації особи та здійснення деяких судових процедур у судах апеляційної інстанції.

Використання «Дія» як платіжного інструменту при сплаті штрафів (у випадках порушення дорожніх правил та наявності боргів за виконавчими провадженнями).

Оформлення електронного свідоцтва про народження (послуга «єМалятко»).

Реєстрація бізнесу (у формі ФОП чи ТОВ) онлайн.

Онлайн будівельні послуги (частина впровадження Єдиної електронної системи у сфері містобудування), які дозволяють розпочати та завершити

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

будівництво об'єктів онлайн, що належать до категорії СС1 (кафе, приватні будинки, малі споруди).

Ідентифікація клієнтів небанківськими установами через цифрові документи у мобільному застосунку «Дія».

Для отримання послуги на порталі «Дія» необхідно мати електронний підпис або авторизуватися за допомогою сервісу id.gov.ua. Оцифруванням послуг на порталі займається державна ІТ-компанія «Diia Company» [3].

Використання цифрових інструментів Україною породжує складні питання про те, як і коли доцільно впроваджувати цифрові технології у воєнний час, а також про вплив цифрової трансформації на стійкість держави у тривалому конфлікті. Це охоплює аспекти використання таких цифрових інновацій, як віртуальна та доповнена реальність, Інтернет речей, 5G, штучний інтелект, просторові обчислення та інші [6].

Реалізація цифрового урядування є важливим етапом модернізації державного апарату в країнах, що спрямовані на європейську інтеграцію, зокрема в Україні. Підтримка Європейського Союзу, а також програми співпраці, такі як EU4Digital, мають ключове значення у сприянні цьому процесу. Зусилля, спрямовані на розвиток цифрових навичок та надання публічних електронних послуг, сприяють зміцненню інфраструктури та створюють підґрунтя для ефективної цифрової економіки. Міністерство цифрової трансформації в Україні відіграє ключову роль у цьому процесі, спрямовуючи зусилля на оцифрування державних послуг та покращення доступності електронних сервісів для громадян. Загалом, розвиток цифрового урядування є важливим кроком для інтеграції України в європейський цифровий простір і підвищення її конкурентоспроможності на міжнародній арені. Однак, важливо вирішити складні питання, пов'язані з використанням цифрових технологій у воєнний час, та забезпечити захист та збереження даних, щоб забезпечити стійкість держави в умовах цифрової трансформації.

Список використаних джерел

1. Цифрова трансформація України: аналітика політик та інституцій. *Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень*. 2020. С. 6, 13, 22. URL: http://eap-csf.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/Research_DT_PF_WG2_ua-1.pdf.
2. Постанова. Кабінету Міністрів України «Деякі питання оптимізації систем електронної ідентифікації та електронного документообігу». 2019. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-optimizaciyi-sistem-829>.
3. Портал Дія. URL: <https://diia.gov.ua>.
4. Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua>.
5. IT-компанія Міністерства цифрової трансформації. Дія.Бізнес. 2021. URL: <https://company.diia.gov.ua>
6. Цифрова трансформація економіки України в умовах війни. Лютий 2024 року. Коментарі експертів. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/tsyfrova-transformatsiya-ekonomiky-ukrayiny-v-umovakh-viyny-lyutyu-2024>

ДАР'Я ШУЛЬГА

студентка третього курсу освітньої програми
«Суспільне і приватне врядування», НаУКМА

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ДЛЯ СТАЛОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИЗМУ ПІСЛЯ ВІЙНИ

Ключові слова: воєнні ризики, сучасні технології, цифрові системи, інноваційні програми.

Мета дослідження полягає в ідентифікації інноваційних методів управління ризиками для сталого відновлення туристичної галузі в постконфліктних регіонах.

Виклад основного матеріалу. Після війни, відновлення туристичної галузі вимагає інноваційних методів управління ризиками для забезпечення сталого та безпечного розвитку. Враховуючи складну ситуацію післяконфліктних регіонів, необхідно впроваджувати передові технології, аналітичні підходи та спеціалізовані системи безпеки задля стабільності в туристичній галузі.

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

Використання сучасних геотехнологій, таких як географічні інформаційні системи (ГІС) та дистанційне зондування, для постійного моніторингу та прогнозування ризиків в туристичних регіонах має вирішальне значення для інноваційного управління ризиками в галузі туризму під час воєнного конфлікту [1]. Ці системи дозволяють збирати та аналізувати геопросторові дані з великою точністю, що буде дуже актуально для нашої країни. Це дозволить з більшою оперативністю виявляти зміни в природних умовах, стані інфраструктури та інших факторах, що можуть призвести до можливих ризиків для туристичної галузі.

Також, на мою думку, актуальним буде впровадження більш сучасних цифрових систем безпеки та комунікації для надання туристам доступу до актуальної інформації про потенційні ризики та управління ними [2]. Маю на увазі, що цифрові системи можуть сприяти ефективній взаємодії туристів з місцевими органами управління кризовими ситуаціями (а не телеграм-каналами), що дозволяє швидко отримувати правдиву та актуальну інформацію та координувати дії у разі необхідності. Окрім цього, цифрові системи можуть збирати дані про потенційні ризики з різних джерел та аналізувати їх для підвищення ефективності управління ризиками. Це дає змогу розробляти більш точні стратегії управління та мінімізувати вплив небезпек, або фейків на туристичну галузь.

Розробка інноваційних програм співпраці з місцевими спільнотами для спільного управління ризиками та забезпечення сталого розвитку туризму [3]. Місцеві спільноти мають унікальні знання про потенційні ризики й існуючі проблеми в їхніх територіях. Співпраця з ними дозволяє враховувати ці унікальні аспекти при розробці стратегій управління ризиками та розвитку туризму. Загалом, для влади – співпраця з місцевими спільнотами дозволяє розробляти стратегії, що допоможуть уникнути можливих ризиків в майбутньому та спрямовані на сталий розвиток туризму, що враховують потреби місцевих жителів та забезпечують максимальну взаємовигідність для всіх сторін.

Не менш важливим є розвиток стратегій внутрішнього туризму [4]., оскільки це сприяє сталому відновленню та диверсифікації джерел туристичних потоків. Внутрішній туризм сприяє розвитку менш відомих місць та регіонів, що може допомогти розподілити туристичний потік та зменшити ризики перенасиченості популярних туристичних напрямків. Рівномірно розприділити туристичну частку на усі доступні під час війни регіони.

У контексті відновлення туризму після війни, розглядається важливість використання інноваційних методів управління ризиками. Не менш важливим аспектом є відновлення туристичного сектора через інноваційні підходи до відновлення довкілля в туристичних регіонах, спрямованих на забезпечення сталого розвитку. До прикладу, використання інтелектуальних систем управління, які регулюють використання води та енергії в готелях з урахуванням реальних потреб, може значно зменшити споживання ресурсів та покращити екологічні показники. В цьому контексті надзвичайно важливими є ефективне маркетингове позиціонування та використання цифрових технологій, які можуть значно підвищити туристичну привабливість регіону після війни. Такі інноваційні підходи допомагають залучати увагу туристів та сприяють сталому відновленню туристичної галузі. Стратегічний маркетинг – це, перш за все, інструмент підвищення конкурентоспроможності туристичної фірми за рахунок підвищення якості туристичних послуг [5].

У висновку, можна сказати, що на території України після війни важливо застосовувати інноваційні методи управління ризиками для сталого відновлення туристичної галузі. Використання передових технологій, спеціалізованих систем безпеки та співпраця з місцевими спільнотами допомагають зменшити ризики і забезпечити стабільний розвиток туризму, сприяючи економічному та соціокультурному відновленню регіонів.

Список використаних джерел

1. The Role of Geospatial Technologies in Risk Management, Journal of Risk Analysis, 2020.

2. Digital Solutions for Risk Management in Post-Conflict Tourism, International Conference on Tourism Management, 2022.

3. Community-Centered Risk Management in Post-War Tourism. Journal of Sustainable Tourism, 2023.

4. Woyo, E. The Sustainability of Using Domestic Tourism as a Post-COVID-19 Recovery Strategy in a Distressed Destination. In Information and Communication Technologies in Tourism 2021: Proceedings of the ENTER 2021 eTourism Conference, January 19–22, 2021; Wörndl, W., Koo, C., Stienmetz, J.L., Eds.; Springer: Cham, Switzerland, 2021.

5. Полинська Г. А. Інформаційні системи маркетингу: підручник і практикум для академічного бакалаврату. М. : Видавництво Юрайт, 2016. 370 с.

Ілля ЯНОВСЬКИЙ

студент 2-го курсу освітньої програми «Право», НаУКМА

ЗАБРУДНЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК РИЗИК ДЛЯ БЕЗПЕКИ ДОВКІЛЛЯ

Ключові слова: екологічна безпека, екологічна небезпека, оцінка стану екологічної безпеки

Мета дослідження полягає в дослідженні стану екологічної небезпеки, оцінці впливу забруднення навколишнього середовища на безпеку довкілля з метою ідентифікації ключових чинників, що сприяють цьому ризику.

Виклад основного матеріалу.

Детальне вивчення цієї проблеми допоможе ідентифікувати ключові фактори ризику, розробити стратегії та заходи для зменшення негативного впливу та підвищення стійкості довкілля до забруднення. Враховуючи загрозу, яку представляє забруднення навколишнього середовища, це дослідження має на меті сприяти розвитку наукових та практичних рішень для забезпечення сталого використання ресурсів та збереження природного середовища для майбутніх поколінь.

Забруднення навколишнього середовища безпосередньо пов'язаний з ризиком для безпеки довкілля. Для забезпечення ефективності цього, варто

приділити увагу визначенню причин і ймовірних наслідків, їх природи, та зрозуміти різницю для більш детальнішого аналізу ризиків. Також, слід враховувати, що управління ризиками задля запобігання чи зменшенню їх наслідків є одною з головних складових забруднення навколишнього середовища.

Різноманітність думок про проблему ризику можна пояснити багатоаспектністю цього явища, його недостатнім вивченням та практично повним ігноруванням його нашим господарським законодавством у реальній екологічній практиці й управлінській діяльності. Окрім того, ризик – це складне явище, що має безліч розбіжних, а іноді протилежних реальних основ. Це зумовлює можливість існування декількох визначень поняття ризику з різних поглядів. Різні науковці віддають перевагу розгляду різних питань: принципів дослідження системних ризиків, методів аналізу й управління еколого-економічними ризиками. Найбільш повний розгляд суті, видів, індикаторів, критеріїв, зон ризиків, методів та способів їх оцінки містить навчальний посібник «Геоєкологічний ризик» [1].

Згідно Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», а саме за статтею 12. Обов'язки громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища

«Громадяни України зобов'язані:

а) берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства відповідно до вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

б) здійснювати діяльність з додержанням вимог екологічної безпеки, інших екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів;

в) не порушувати екологічні права і законні інтереси інших суб'єктів» [2].

Також, не потрібно порушувати вимоги ч. 1 ст. 21 Закону України Про відходи, а саме, там мова йде про те, що не організовано та не забезпечено розробки і прийняття місцевої програми поводження з відходами та здійснення

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

контролю за її виконанням. Із-за цього, також може впливати ризик забруднення довкілля [3].

Тож, проаналізувавши інформацію з різних джерел, я зазначив такі основні ризики.

Ризик 1. Розповсюдження та зростання продажу тютюнових виробів. Сигаретні недопалки – один із найпоширеніших варіантів сміття на пляжах. Причому матеріал, з якого виготовлені фільтри, – ацетат целюлози – пластик високого ступеня модифікації. Розкладається він у середньому за 5–7,5 років, якщо прикопаний, і за 14 років – якщо на поверхні ґрунту. Загалом сміття з сигаретних фільтрів класифікується як «небезпечні відходи», проте токсини при цьому змиваються у прилеглі водойми [4].

Ризик 2. Викиди та скиди токсичних речовин в атмосферу, водоймища та ґрунт забруднюють довкілля та створюють загрозу для здоров'я людей та інших організмів.

Ризик 3. Накопичування пластику в Україні. Для побутових потреб середньостатистичний українець використовує майже 500 поліетиленових пакетів за один рік. У країнах ЄС цей показник вп'ятеро нижчий. Із 40 тисяч тонн пластику в Україні на переробку йде лише 6%. У країнах Європи рівень утилізації досягає 70%. 83% сміття, яке зафіксували природоохоронці в Чорному морі, складає побутовий пластик. Саме через пластик Чорне море виявилось вдвічі брудніше за Середземне [5].

Ризик 4. Надмірна експлуатація природних ресурсів, таких як ліси та мінеральні родовища, призводить до знищення природних місць існування багатьох видів, що порушує екологічний баланс та загрожує біорізноманіттю.[6].

Ризик 5. Велика кількість пластикових відходів у водоймищах може призвести до виникнення «пластикових островів», що негативно впливає на екосистеми та може спричинити отруєння та смерть морських живих організмів.

Ризик 6. Під час розкладання пластику в мікрочастки може вибігати мікропластик, який потрапляє в харчовий ланцюг та може мати негативний вплив на здоров'я людей.

Ризик 7. Забруднення хімічними речовинами водоймища може призвести до знищення рибних популяцій та інших водних організмів, що має серйозний вплив на місцеве господарство та харчову безпеку.

Висновки. Отже, підбиваючи підсумок, можна зазначити, що забруднення навколишнього середовища є серйозним ризиком для екологічної безпеки з кількох причин. По-перше, викиди небезпечних речовин у повітря, воду та ґрунт можуть спричинити забруднення повітря, води та ґрунту, що може завдати шкоди живим організмам та екосистемам. По-друге, накопичення пластикових виробів та інших відходів сприяє забрудненню навколишнього середовища і може спричинити пожежі, які шкодять біорізноманіттю та здоров'ю людей. Нарешті, спричинена забрудненням зміна клімату може мати негативний вплив на екосистеми, включаючи вимирання видів, екстремальні погодні явища та загрози продовольчій безпеці. Загальний стан безпеки довкілля в регіональному розрізі дуже нерівномірний з високою варіацією кількості виникнення надзвичайних ситуацій як в територіальному розрізі, так і в часі. Більшість ризиків, які загрожують довкіллю, людині і економічній діяльності, є проміжними варіантами порівняно з допустимими і катастрофічними ризиками та мають середній рівень втрат. Таким чином, забруднення є серйозним ризиком для екологічної безпеки, і для пом'якшення його наслідків необхідно вжити термінових заходів.

Список використаних джерел

1. Ковалевська І.М. Оцінка і управління ризиками екологічної безпеки довкілля. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. URL: <http://vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/14-2015/71.pdf>

2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» Документ 1264-ХІІ, чинний, поточна редакція від 08.10.2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

Стійкість екосистеми суспільного врядування: політика та комунікації

3. Рішення № 115653132, 07.12.2023, Господарський суд Полтавської області. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/115653132/>

4. Крук В. Найбільше джерело забруднення навколишнього середовища на 27.06.2023 р. ТелеграфЪ. URL: <https://www.telegraf.in.ua/kremenchug/10119192-vcheni-nazvali-najbilshe-dzherelo-zabrudnennja-navkolishnogo-seredovischa-i-vene-avtivki.html>

5. Шкода від пластикових пакетів для довкілля. Центр Громадського Здоров'я МОЗ України. URL: <https://www.phc.org.ua/news/shkoda-vid-plastikovikh-paketiv-dlya-dovkillya-ta-zdorovya-lyudey-i-yak-pozbutisya-paketnoi>

6. Експлуатація природних ресурсів: визначення, види та приклади. Green-Ecolog. URL: <https://uk.green-ecolog.com/15339678-exploitation-of-natural-resources-definition-types-and-examples>

Наукове видання

**СТІЙКІСТЬ ЕКОСИСТЕМИ СУПІЛЬНОГО ВРЯДУВАННЯ:
ПОЛІТИКА ТА КОМУНІКАЦІЇ**

Збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих учених

Електронне видання

Наукові редактори:

Геннадій Рябцев, Наталія Малиш

Тексти подано в авторській редакції